

UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Caspar J.C. Reuvens en de musea van oudheden in Europa (1800-1840)

Hojtink, M.H.E.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hojtink, M. H. E. (2009). Caspar J.C. Reuvens en de musea van oudheden in Europa (1800-1840).

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<http://dare.uva.nl>)

Download date: 23 May 2019

Hoofdstuk 2 Archeologen en estheten

I Het Archaeologisch Kabinet van de Hogeschool in Leiden

Reuvens' oponthoud in Harderwijk duurde niet lang. Het Athenaeum leidde een zieltogend bestaan nu het westen van het land, met Amsterdam als hoofdstad en Den Haag als hofstad van het koninkrijk, de positie van cultuurcentrum monopoliseerde. Reuvens had zijn volle werkweken besteed aan slechts enkele studenten, en had op die manier veel gelegenheid om te studeren en zich verder te oriënteren binnen de filologie. Zijn bibliotheek, onlosmakelijk verbonden met zijn levenswerk, begon gestalte te krijgen. Bij boekverkopingen in de buurt schafte hij aan wat in zijn brede interesse paste; historische reisbeschrijvingen, literatuur in Latijn en neo-Latijn en studies naar de 'Staatkunde der Oude Wijsgeren'.¹⁷² Verder schafte hij zich een paard aan, bewoog zich onder collega's en was de jongste hoogleraar in een kleine vergrijsde staf. Voor slechts drie van hen moest in 1818, toen het Harderwijkse Athenaeum werd opgeheven, een nieuwe positie gevonden worden.¹⁷³

Reuvens' contacten met Van Lennep en Falck waren in december 1816 bestendig door het correspondent lidmaatschap van het Koninklijk Nederlandsch Instituut in de Derde Klasse, voor 'Oude en Oosterse Letterkunde, Oudheden en Geschiedenis der andere volken'.¹⁷⁴ Deze klasse, waarvan de taakstellingen sinds de oprichting onder Lodewijk Napoleon in 1806 ongewijzigd waren, heeft sterk bijgedragen tot de institutionalisering van het Oriëntalisme. Met figuren als Abbé Barthélemy en zijn ontcijfering van Palmyreense geschriften en Sylvestre de Sacy met zijn vertaling van oud-Perzisch had de studie naar oosterse talen een stevige basis gekregen. Zij waren het die met nieuwe methoden in een vergelijkende filologie de weg vrij hadden gemaakt voor de ontcijfering van hiërogliefen- zoals in de komende decennia zou gebeuren.¹⁷⁵

Correspondent-leden konden zowel uit binnen- als buitenland afkomstig zijn. Reuvens werd geacht zijn wetenschappelijke publicaties via het instituut te verspreiden en was als toehoorder welkom bij de tweewekelijkse 'gewone bijzondere vergaderingen' van zijn klasse en bij de tweejaarlijkse 'openbare vergadering', waarvoor ook niet-leden werden uitgenodigd. Iedere laatste maandag van augustus was er de drukst bezochte 'Algemeene Vergadering', waar alle vier de klassen bijeenkwamen.¹⁷⁶ Een enkele keer zeilde Reuvens voor deze bijeenkomsten naar Amsterdam, maar echt actief werd hij pas in 1822, toen hij- inmiddels behorend tot de 'meest uitmuntende geleerden'- tot mede-lid werd benoemd.

¹⁷² SA Noordwest-Veluwe, Notarieel Archief Nunspeet inv.nr. 5 akte 177, 17 dec. 1816

¹⁷³ Er waren zes hoogleraren. Over de beslommingen van de Harderwijkse jaren heeft Brongers uitvoerig geschreven (2002), 65-67 en 74-75

¹⁷⁴ Het instituut was bedoeld als sateliet-instelling van Parijs, wat in haar naamgeving als 'Institut d'Amsterdam' bij de oprichting onder Lodewijk Napoleon in 1808 te zien was. Toen de leden hun voorkeur uitspraken voor het 'Hollandsch Instituut', werd dit door ministerie van binnenlandse zaken toegestaan. Direct in 1814 werd het voortbestaan verzekerd onder de nieuwe naam Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten; en sinds januari 1816 voorzien van het adjectief

¹⁷⁵ Schnapp (1996), 298

¹⁷⁶ Anoniem, Inventaris van de archieven van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, 1808-1851, ca.1990, Noordhollands Archief, 11-13

Over de plotselinge dood van zijn vader in de zomer van 1816, die onder nooit werkelijk opgehelderde omstandigheden in Brussel vermoord werd of zelfmoord pleegde, is in geen enkel archief een persoonlijke notitie te vinden.¹⁷⁷ Of het moet de zeer indirecte verwijzing zijn in Reuvens' emotionele brief aan Anton Reinard Falck, toen deze in 1824 het ministerie inruilde voor een ambassadepost in Londen: 'Sedert mijne aanstelling in 1815, weet ik niet, dat eene tijding, buiten de huiselijke ongelukken, mij zoo ter neder heeft geslagen, als het berigt, welk de Hollandsche papieren mededelen, dat Uwe Excellentie het Ministerie van het Hooger Onderwijs verlaat om op een ander en ruimer veld Uw Lande diensten te bewijzen.'¹⁷⁸

Op 10 juni 1818 had Falck koning Willem I erop attent gemaakt dat Reuvens een bijzondere belangstelling voor archeologie had. En dat hem een positie in Leiden gegeven kon worden, waar de middelen voor dat vak wat nog aan geen andere universiteit gegeven werd, beschikbaar waren.¹⁷⁹ De 'middelen' bestonden uit de 17e eeuwse verzameling klassieke sculptuur die Gerard van Papenbroeck in 1744 aan de Leidse hogeschool had nagelaten, aangevuld met enkele gipsen kopieën van sculptuur, een nader te bepalen te gebruiken numismata en een bruikbare boekverzameling van bescheiden omvang. Naar de nalatenschap van Van Papenbroeck was reeds lange tijd niet omgezien; de beelden stonden groen bemost in de oranjerie van de Hortus Botanicus opgesteld. Er was zelfs al zo lang geen bekendheid aan gegeven dat ze onopgemerkt waren gebleven bij de samenstelling van de afdeling oudheden voor het Koninklijk Museum, dat onder directoraat van Apostool en volgens decreet van Lodewijk Napoleon in 1808 in Amsterdam werd geopend.¹⁸⁰

Op 13 juni, drie dagen na Falcks advies, op de dag dat het Athenaeum in Harderwijk gesloten werd, ondertekende Willem I het Koninklijk Besluit van Reuvens' aanstelling als buitengewoon hoogleraar 'theoretische filosofie en letteren, in het bijzonder de archeologie in Leiden'(fig.1).¹⁸¹ De haast waarmee de procedure werd voltrokken is niet alleen illustratief voor het hoge tempo waarin het jonge Koninkrijk vorm kreeg maar ook voor de machtige positie van Falck.

Reuvens wist dat hij deze benoeming aan hem te danken had. De hierboven aangehaalde brief bij Falcks vertrek vervolgde hij met: 'Uwe excellentie zal deze ongevijnsde en ongedwongene ontboezeming van een opregt hart niet ten kwade duiden: aan Uwer Excell.gunstig oordeel ben ik grootendeels verplicht wat ik in het wetenschappelijke ben, dat is, de schoone gelegenheid, waarin ik sta, om ten beste der wetenschappen te arbeiden. Nooit zal ik die verplichting vergeten, zoo dikwijls ik het Museum van Oudheden te Leyden aanschouw, zoo menigmaal herdenk ik, met dankbaarheid, dat de goede gunsten van Zijne Majesteit hoogst waarschijnlijk geene gelegenheid zouden gevonden hebben om zich tot het vak van Archaeologie

¹⁷⁷ Vgl. Brongers (2002) 77 en Halbertsma (2003) 24

¹⁷⁸ NA, dossier Falck, brieven, Leiden 6 februari 1824, Reuvens aan Falck. In de kladversie, die zich in het archief van het RMO bevindt, schreef Reuvens dat zijn vertrek voelde als het persoonlijk gemis van een dierbaar familielid. RMO/ARA 3, 17.1.1/1. Vgl. Halbertsma (2003) 2

¹⁷⁹ Halbertsma (2003) 25

¹⁸⁰ Van Heel (1987) 5: 'Koning Lodewijk Napoleon heeft aldaar een Nationaal Museum willen oprigten, waarschijnlijk geene kennis dragende aan het geen te Leyden bestond' aldus C.J.C. Reuvens in een brief aan de toenmalige Minister van Onderwijs, Nijverheid en Kolonien, A.R Falck te Brussel 25 november 1820

¹⁸¹ De formele benoeming was bij de faculteit Wijsbegeerte en Letteren, in de theoretische filosofie en de letteren, en in het bijzonder de archeologie.

uittebreiden, indien Uwe Excellentie het niet had durven wagen om met den jongen Harderwijkschen Professor in de Letterkunde de proef te bestaan.’

Het getuigt van kennis en visie dat Falck, ongetwijfeld in samenspraak met Van Lennep, het in het belang van Nederland achtte om een leerstoel archeologie op te richten in combinatie met het beheer van de enige omvangrijke verzameling klassieke sculptuur die het land rijk was. Het paste zowel in de vernieuwing van het onderwijs als in het internationale politieke spel, waarin de jonge natiestaten zich profileerden als representanten van de beschaafde wereld, die musea bouwden ter verheffing van het volk en ten onderscheid van elkaar. Het kader waarbinnen deze leerstoel en het museum ontwikkeld moest worden, onder bestuur van de Curatoren van de Leidse Hogeschool enerzijds en gesteund door het Ministerie anderzijds, versterkte de behoefte aan een jonge figuur die bewezen had zich niet door de minste of geringste tegenslag uit het lood te laten slaan. Het profiel van de Reuvens was geschikt: internationaal georiënteerd, hoogleraarservaring in eigen land, lid van vooraanstaand instituut, kennis van museale ontwikkelingen in het buitenland, en in staat om overeind te blijven in minder eenvoudige en solitaire aangelegenheden. Dit was gebleken tijdens zijn studietijd in Parijs, zijn reis naar Duitsland en verblijf in Harderwijk. Het ‘waagstuk’ van Falck bestond er vooral uit dat het een krediet benoeming was. Reuvens, 25 jaar oud, werd vier jaar na zijn rechtenstudie in Parijs, waar hij kennis had genomen van de beginselen van de archeologie, de verantwoordelijkheid voor de verdere wetenschappelijke en museale ontwikkeling van het vak in handen gegeven.¹⁸²

Ter voorbereiding op zijn nieuwe functie en voorafgaand aan de verhuizing naar Leiden bracht Reuvens zijn eigen penningkabinet op orde. Later zou hij aan Koning Willem I schrijven dat hij bij zijn aantreden ‘niet veel meer kende dan de penningkunde’ - niet zonder overigens aan toe te voegen dat dit ‘welke trouwens de algemeenen leidraad voor alle oudheden bevat’.¹⁸³ In augustus en september bezocht hij verzamelingen oudheden in Nijmegen, Kleef en Xanten.¹⁸⁴ Verder bracht hij veel tijd door met de voorbereiding van zijn oratie, de ‘Inwijdings Redevoering’, waarvoor hem gevraagd was het nieuwe vak toe te lichten- en tevens blijk te geven van de oudere traditie waarin het stond. Zijn aanstelling diende ertoe een impuls te geven tot herstel van het vak.¹⁸⁵ Zodoende kon, geheel in de geest van de Restauratie, aannemelijk gemaakt worden dat de archeologie weliswaar nieuw was in het onderwijscurriculum, maar dat het in een langere traditie van wetenschapsbeoefening stond. De reden voor de discontinuïteit van het vak, door Reuvens omschreven als een ‘kwijnend bestaan’ weet hij niet aan de Napoleontische overheersing als zodanig, maar aan het ‘ongelukkige tijdsgewricht van de vorige eeuw’.¹⁸⁶

II Reuvens en de historiografie van de archeologie

¹⁸² RUL, Reuvens aan Bunsen, 29 mei 1830 (afschrift van verzonden brief): ‘[...] J’ai du tacher de me mettre au niveau d’une science don’t je n’avais que les premieres notions, recueillies pendant mes études de droit à Paris en 1811-1814 [...]’

¹⁸³ RMO /ARA 4 17.1.1/2, Reuvens aan Koning Willem I, Leiden 29 maart 1826

¹⁸⁴ RUL, ACN 607, B, Harderwijk, 20 augustus en 14 september 1818, beiden aan Collot d’Escury

¹⁸⁵ Reuvens (1818) in Heesakkers (2007), 150-151

¹⁸⁶ Ibid.

Zijn *Oratio de laudibus Archaeologiae*, ‘Rede op de loffelijke verdiensten van de archeologie’, onlangs integraal in het Nederlands vertaald door Chris Heesakkers, was een pleidooi voor het nieuwe vakgebied. Een ‘historische opsomming van de studie in de archeologie’, zo noemde Reuvens de toelichting op het nieuwe wetenschapsgebied.¹⁸⁷ Hij beschouwde Italië, waar recentelijk de eerste opgravingen in Pompeï en Herculaneum hadden plaatsgevonden zonder twijfel als bakermat van de moderne archeologie, terwijl hij Frankrijk de oudste numismatische belangstelling en kennis toeschreef.¹⁸⁸ De begripshistorische notities en museografische elementen geven blijk van pionierswerk in wetenschapsgeschiedenis en beslaan een aanzienlijk deel van de oratie. Reuvens liet ‘[...] de nogal ruime, maar ingeburgerde benaming van de archeologia terug gaan tot Sponius (Jacques Spon, 1647-1685)’, die in diens inleiding op *Miscellanea eruditae antiquitatis* (Lyon 1685) onderscheid maakte tussen archeographie en archeologie. Hierbij moet opgemerkt worden dat bij Spon, geheel in de lijn van de humanistische traditie, de analyse en interpretatie van objecten en monumenten nooit het uitgangspunt van studie per se vormde, maar op een nadrukkelijk tweede plaats kwam na tekstanalyse.¹⁸⁹ Reuvens liet het gebruik van de term vervolgens evolueren tot ‘archeologie’ bij de Fransman Louis-Aubin Millin (1759-1818), en natuurlijk onder anderen vooral bij Heyne (1729-1812) en Böttiger (1760-1835).¹⁹⁰

Millin, die in de zomer van 1818- kort na Reuvens’ aantreden- was overleden, was een typisch representant van de Republiek der Letteren, een ‘érudit’, zoals antiquairs in Frankrijk werden genoemd. Zijn *Recueil des monuments pour servir à l’histoire générale et particulière de la France* (1790) verscheen al vrij snel in Engelse vertaling. Hij werd herinnerd als de historicus die de archeologie populariteit had bezorgd onder de jeugd. Naast zijn aanstelling aan de ‘Écoles centrales’ in Parijs, waar hij geschriften en monumenten uit de oudheid en de Middeleeuwen doceerde, werd hij in 1794 conservator van het ‘Cabinet des médailles, pierres gravées et antiques de la Bibliothèque de Roi’. Tot het eind van zijn leven organiseerde hij daar wekelijks inspirerende bijeenkomsten over archeologie, voor studenten uit binnen- en buitenland, aan de hand van alle beschikbare literatuur.¹⁹¹ Gezien vanuit het perspectief van latere generaties was hij een studeerkamer-archeoloog, die weliswaar monumenten in kaart bracht, maar nooit een spade in de grond stak. Reuvens, die in zijn Parijse jaren (1811-1814) veel tijd besteedde aan zijn rechtenstudie, heeft zich naast verdere verdieping in de filologie bij Boissonade niet nader verdiept in de archeologie bij Millin. Boissonade had hem gemakkelijk kunnen introduceren, hij publiceerde immers in Millin’s ‘Magasin Encyclopédique’, en onderhield met hem een levendige correspondentie die zich in diverse Parijse archieven en bibliotheken laat

¹⁸⁷ RUL, BPL 885 Reuvens aan Bunsen, 29 mei 1830, Leiden

¹⁸⁸ Reuvens (1818) in Heesakkers (2007) 157

¹⁸⁹ Schnapp (1996) 277. Vgl. Den Boer (2002) 99. Hierin wordt gesteld dat ook F.A. Wolf de term ‘zu weiltäufig’ vond.

¹⁹⁰ Heesakkers, noot 5, Reuvens heeft additionele notitie over Millin in latere druk bij kantlijn geschreven- exemplaar bevindt zich in RMO (inv.nr.MCA (St)1)

¹⁹¹ ‘Ces réunions, qui réalisaient en quelque sorte cette république des lettres dont les citoyens existent dans tous les pays civilisés et qui n’a point central que dans les livres, ont duré jusqu’aux derniers moments de M.Millin; et non content de propager par ces divers moyens le goût de l’Archéologie, il en donna les leçons de l’antiquité expliquant elle-même ses opinions et ses usages par les productions de son génie et dans un livre dont tout les pages sont tracées sa propre main. Ce sont en effet ses statues, ses bas-reliefs, ses médailles, ses édifices publics et particuliers, ses pierres gravées, ses vases peints...’ Dacier (1821) 10

traceren.¹⁹² Opnieuw wordt hier bevestigd dat Reuvens' archeologische belangstelling in de Parijse jaren met name door museumbezoek is aangewakkerd, en pas in Göttingen gevormd is.

De invloedrijke filoloog en cosmopoliet Karl August Böttiger was een zeer goede vriend van Heyne én Millin. Met name door zijn veelvuldige correspondentie met laatstgenoemde en diens kring, kan hij gezien worden als een spil in de Duits-Franse 'Kulturtransfer'.¹⁹³ Met Böttiger onderhield Reuvens persoonlijk contact, zo zeer zelfs dat hij samen met Louise Blussé tijdens hun huwelijksreis Duitsland in september 1822 een bezoek aan hem bracht in Dresden, waar hij hoofdinspecteur van het Museum der Antiken was. Ook de beroemde rechtstreeks uit Rome afkomstige gipsenverzameling van Anton Rafael Mengs, die in Rome in samenspraak met zijn huisgenoot Winckelmann tot stand was gekomen, viel onder zijn beheer. Bij deze gelegenheid ontving het jonge echtpaar Winckelmann's letzte Lebenswoche van D. von Rosetti (Dresden, 1818), met een handgeschreven voorwoord van Böttiger. Bij de veiling van 1838 kwam het opnieuw in bezit van Louise Reuvens-Blussé.¹⁹⁴

Het proces van modernisering van wetenschap tussen eind 18e en begin 19e eeuw werd gekenmerkt werd door disciplinering, institutionalisering en professionalisering. De transformatie van de klassieke studies was hierin één van de meest spectaculaire, meest succesvolle en invloedrijke processen.¹⁹⁵ De Leidse hogeschool, die als eerste onderwijsinstelling de Archeologie in het curriculum had opgenomen en er een buitengewoon hoogleraarschap aan verbond, is een voorbeeld van deze ontwikkeling. Reuvens was zich dit ter dege bewust. De jonge hoogleraar was de eerste die het Nederlandse aandeel in de Europese historiografie van de archeologie integreerde. In zijn inaugurele rede positioneerde hij Leiden als het epicentrum van de wetenschappelijke belangstelling voor studie naar klassieke oudheden in Nederland, terwijl hij met de keuze van de hierboven genoemde geleerden zijn persoonlijke ambitie in de traditie van humanistische oudheidkundigen plaatste.¹⁹⁶

De Leidse traditie voor wetenschappelijke belangstelling voor oudheden liet Reuvens beginnen met de uit Frankrijk afkomstige en in Leiden aangestelde Josephus Scaliger (1540-1609), die een unieke kennis van Grieks- Romeinse en oriëntaalse talen had.¹⁹⁷ De eerste publicatie die over een oudheidkundig onderwerp in het Nederlands geschreven was, is van Franciscus van Oudendorp (1696-1761) hoogleraar Welsprekendheid en Historien 1740-1761. Zijn rede 'Over het nut der antieke monumenten', naar aanleiding van het in 1744 aan de Leidse Hogeschool nagelaten 'Legatum Papenbroekianum' verscheen in 1746 als *Beschrijving van het legaat Papenbroeck*.¹⁹⁸ De kern van het Kabinet van Oudheden van de Hogeschool, dat voortaan onder Reuvens' beheer viel, werd zodoende het meest vanzelfsprekende uitgangspunt voor verdere archeologische studie. Het herinnerde aan de voortvarendheid waarmee de studie der antieken in de 17e eeuw was ingezet, en

¹⁹²Nouvelle Biographie Générale, Hofer (1964/1969) 460-463

¹⁹³ Sternke (2005), 79

¹⁹⁴ Brongers (1996), 45 noot 27

¹⁹⁵ Most (2002), VIII

¹⁹⁶ Sandra Langereis (2007) 93-94 zet helder uiteen hoe Reuvens als opgraver van Romeinse oudheden eveneens in de humanistische traditie paste. De uitkomsten van zijn onderzoek waren vernieuwend, maar de vragen die eraan ten grondslag lagen waren traditioneel.

¹⁹⁷ Reuvens (1818) in Heesakkers, Cordfunke (2007) 157, 167

¹⁹⁸ Over de oorsprong van de antiekenverzameling van Gebroeders van Reijnst- gekocht in Venetië zie Halbertsma (2003) 14-16

waarvan hem nu was opgedragen deze in ere te herstellen. De omvangrijke verzameling antieke sculptuur gaf zijn museum betekenis en glans, met name omdat het een verzameling betrof die samengesteld was vóór Winckelmann's publicaties, zoals hij meermaals benadrukte in correspondentie met buitenlandse collega's.¹⁹⁹

In de reisnotities van Reuvs' Göttingse collega Karl Otfried Müller, is het Leidse Kabinet bij zijn bezoek in mei 1822 beschreven als 'Museum Papenbroecianum Leyden'.²⁰⁰ Het korte tijdsbestek waarbinnen hun ontmoeting plaatshad, vindt zijn weerslag in Müllers aantekeningen.²⁰¹ Ze moeten staand, lopend en in hoog tempo, tijdens een rondleiding van Reuvs geschreven zijn. Bijna alles is onleesbaar, maar de namen van de verzamelaar Rottiers, Oudendorp, en Meerman- de laatste moet voor zijn gast een bekende naam zijn geweest, zijn gemakkelijk in het schrift te herkennen.²⁰² Later, in 1823, zou Reuvs de lezers van het tijdschrift *Antiquiteiten* oproepen om de hem onbekende bronnen die Oudendorp voor zijn Papenbroeck-studie gehanteerd had voor enige tijd in bruikleen te geven voor onderzoek. Zonder twijfel stond het Reuvs voor ogen om het Nederlandse aandeel dichterbij Spon te brengen, die in 1685 als eerste het onderscheid tussen archeographie en archeologie had gemaakt.²⁰³

In zijn beschrijving van de institutionalisering van het jonge vakgebied maakte Reuvs onderscheid tussen de historiografie van de archeologie en de implementatie van het vak in het hoger onderwijs. Johannes Meerman, in wiens voetsporen hij drie jaar eerder naar Göttingen was afgereisd, en wie hij later beschreef als initiator van de archeologie in het onderwijs noemde hij niet in zijn oratie.²⁰⁴ Zijn geliefde oudoom Van Swinden, zijn leidsmannen Van Lennep, en Falck evenmin.

Ter voorbereiding van zijn oratie gebruikte Reuvs naast het referentiewerk van de Leipziger Daniel Beck (1757-1832) *Grundriß der Archäologie* uit 1816, ook Carl August Böttiger's *Andeutungen zu vierundzwanzig Vorträgen über die Archäologie* (im Winter 1806).²⁰⁵ Via Böttiger nam hij zo alsnog kennis van Millin, wiens publicaties later een plaats kregen in de *Bibliotheca Reuvsiana*. De beide titels van Beck en Böttiger bevinden zich in de bibliotheek van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Ze moeten zijn gekocht in de veiling van de uit meer dan 7000 titels bestaande Bibliotheca Reuvsiana van 1838, en zijn op die manier gered voor de wetenschap.²⁰⁶ Reuvs bleef dus, ook blijkens de vele verwijzingen hiernaar, op de

¹⁹⁹ RUL, BPL 885, Reuvs aan Bunsen, 29 mei 1830

²⁰⁰ Göttingen, Cod.Ms.K.O.Müller 7,2, 253-254, 'Museum Papenbroecianum Leyden' aan einde ook: 'Mus van Oudheden'.

²⁰¹ Brief van Müller aan Heeren in Kern (1936) 30, brief 24

²⁰² Göttingen, Cod.Ms.K.O.Müller 7,2, 253-254, 'Museum Papenbroecianum Leyden' aan einde ook: 'Mus van Oudheden'.

²⁰³ *Antiquiteiten*, deel II, stuk II, afdeling 4, 1823, 'Nederlanden', 261-262: Reuvs kende Museum Uylenbroeckianum en de auteurs Bisschop en Reynst, maar was op zoek naar Heidanus (1696), Robert de Neufville, C.Cuperus (1711), graaf van Wassenaar-Obdam ('s-Gravenhage 1750), J. De Witt en d'Orville. Over Spohn zie Den Boer (2002)

²⁰⁴ Over Meerman en het onderwijs schreef Reuvs in zijn Memorie A. over de Archeologie, februari 1824, RMO/ARA 3, 17.1.1/1 §2

²⁰⁵ Heesakkers beschrijft hoe Reuvs in een gedrukte versie van zijn oratie nog correcties aanbracht met verwijzing naar Böttiger. Het betreft hier frases die hij in eerdere fase over het hoofd moet hebben gezien, want in historiografisch deel noemt hij de auteur nadrukkelijk. Vgl. Heesakkers 165, n. 13

²⁰⁶ Beide boeken zijn nog in oorspronkelijke band, met op de rug handgeschreven de auteurs en nummers van Reuvs' bibliotheek: Beck 1351 en Böttiger 1352. Mogelijk is Böttiger niet ter veiling

Duitse archeologie georiënteerd. In de kwantitatief-grafische analyse die Ayold Brongers van de *Bibliotheca Reuvsiana* maakte, is te zien dat hij in de jaren '20 de aankoop van nieuwe Duitse uitgaven continueerde.²⁰⁷ Nu kunnen daar allerlei redenen van persoonlijke aard een rol in hebben gespeeld, maar er was in deze jaren binnen de ontwikkeling van de filologie nadrukkelijk wél sprake van een *Predominio Tedesco*, een Duitse dominantie in de *Alttertumswissenschaft*.²⁰⁸

Reuvsen's in het Leidse museum bewaarde boeken bieden een zeer intieme blik op zijn werkwijze. Hij bleef de werken als naslagwerk gebruiken voor de verschillende publicaties met historiografische kanttekeningen die hij met name in de eerste vijf jaar van zijn directoraat verzorgde (fig.2). Beide boeken voorzagen hij van een handgeschreven index met paginanummering. Steeds maakte hij notities in de kantlijn, waarbij hij dan verwees naar andere bronnen, of aanvullingen schreef in blanco vellen die er tussengesloten waren en die een 'a,b,c' toevoeging kregen op de laatste voorafgaande pagina. De meeste toegevoegde gegevens zijn afkomstig uit literatuur tussen 1818 en 1823. Aantekeningen die hij elders had gemaakt, of katebelletjes van anderen werden door hem ingeplakt, waardoor bij uitvouwen van een bladzijde soms de verdubbeling van de omvang wordt verkregen. Reuvsen, die tijdens zijn vormende jaren vooral was opgeleid in de Grieks-Romeinse oudheid, gebruikte de naslagwerken het meest intensief voor de voor hem nieuw te ontdekken gebieden van wetenschap. Daar waar het gaat om kennis van Indiase, Aziatische, Egyptische en Etruskische objecten zijn de kantlijnen van Böttiger het dichtst beschreven. Beck is een referentiewerk dat veel aandacht besteedde aan Museographie. De eigenaardigheden die Reuvsen aantrof in museale collecties tijdens zijn reizen naar Londen, Parijs, Antwerpen en vele steden in Duitsland verwerkte hij steeds in de toegevoegde pagina's. Toen hij in 1819 langere tijd in Londen verbleef ontmoette hij zijn directe collega in het *British Museum*, de numismaat Taylor Combe. Ze wisselden van gedachten over collecties antieke sculptuur in Engeland. Combe gaf hem daarop een mooi handgeschreven lijstje van verzamelingen dat in Beck, in het hoofdstuk over Museographie bewaard is gebleven (fig.3).²⁰⁹ Combe en Reuvsen hebben sedertdien contact onderhouden. Taylor Combe, de eerste conservator oudheden in het *British Museum*, overleed in 1825.

In 1829 ontving Reuvsen een brief van Christian Bunsen, destijds de eerste secretaris van het *Instituto di Corrispondenza*, wat de voorloper was van het Duits Archeologisch Instituut in Rome. Bunsen, die in 1815 colleges had gevolgd in Leiden- en waarschijnlijk ook die over Romeinse antiquiteiten van Tydeman, schreef dat hij- al jaren geleden- van deze emeritus Reuvsen's naam had opgekregen. En nu was hij wederom op hem geattendeerd door Welcker, uit Bonn. Bunsen werkte aan een overzicht van verzamelingen van oudheden in Europa en vroeg hem om een en ander toe te zenden over de Nederlandse verzamelgeschiedenis. Verder was hij benieuwd naar de laatste ontdekkingen inzake 'die merkwurdiche Spuren einer ungeheuern militarischen anlage der Römer in Holland', omdat daarover in Italië nog

aangeboden, alleen in Beck is een etiket met *Bibliotheca Reuvsiana* te zien- de benaming die er vanwege de veiling aan gegeven was. Vgl. Brongers (1996) 36 en 45 n. 26

²⁰⁷ Brongers (1996) 43 fig. 4d

²⁰⁸ Vgl. Irmscher (1986) 3

²⁰⁹ Beck (1816), ingevoegd bij *Museographie*, p. 11, exemplaar in RMO, Leiden. Dat het hem overhandigd is, en niet verstuurd, is te zien aan Reuvsen's bijschrift in het Engels: 'as communicated by Taylor Combe. Keeper of the Antiquities British Museum 1819'

niets bekend was.²¹⁰ Bunsen had in de kranten gelezen over de opgraving in Arentsburg die Reuvs in 1827 was begonnen. Het antwoord hierop laat zich lezen als een stand van wetenschap in de Nederlandse archeologie. Reuvs'excuseerde zich voor de vertraging vanwege verblijf in Parijs en opgravingen in Arentsburg en schreef zijn brief met omhaal maar ook met de grootste toewijding en zorgvuldigheid. Reuvs stuurde bij deze brief al zijn publicaties naar Bunsens contacten Theodor Panofka in Parijs en Angelo Mai, bibliothecaris in het Vaticaan.²¹¹ Zodoende kwamen Reuvs' publicaties ook in Rome terecht. Ook hier gebruikte hij het legaat Papenbroeck om de stichting van zijn Museum van Oudheden gewicht te geven, en het zodoende op één lijn te plaatsen met musea die elders in Europa tot stand waren gekomen.²¹² Reuvs nam zich vaak voor naar Rome af te reizen.²¹³ Zijn lange brief aan Bunsen eindigde nog met een opgewekt 'J'aurai peut-être l'avantage de vous voir cet été à Rome'.²¹⁴ Voor het laatst nam hij zich dit voor in het voorjaar van 1835. Bij dit voornemen is het gebleven.

²¹⁰ RUL, BPL 885, Rome, 10 juli 1829, C.C.J. Bunsen aan Reuvs (ontvangen zomer 1829 te Parijs, is met potlood bijgeschreven)

²¹¹ Panofka (1800-1858) richtte met o.m. Eduard Gerhard het *Hyperboreisch-Römische Gesellschaft* op, dat de directe voorloper was van het in 1829 opgerichte *Instituto di Corrispondenza Archaeologica*. Panofka verbleef tussen 1828 en 1834 veel in Parijs, als protégé van Duc de Blacas- en reisde van daaruit naar Napels en Rome. Angelo Mai (1782-1854) had vanaf 1819 een belangrijke positie in de Vaticaanse bibliotheek.

²¹² RUL, BPL 885, Leiden, 29 mei 1830, Reuvs aan Bunsen

²¹³ Het was in die tijd niet meer zo vanzelfsprekend om naar Rome af te reizen. K.O. Müller, die zich de reis al in 1820 had voorgenomen, stelde zijn plannen steeds uit; ook omdat hij tezeer aan het familieleven hechtte. Uiteindelijk ging hij in 1839. Vgl. Fittschen (1998) 201

²¹⁴ RUL, BPL 885: Leiden, 29 mei 1830, Reuvs aan C.C.J. Bunsen

III Archeologie en Musea van oudheden

In 'The Discovery of the Past' (1996), de eerste comparatieve wetenschapshistorische studie naar de oorsprong van de archeologie, duidt Alain Schnapp de archeologie als een 19e eeuwse uitvinding, ofschoon het woord 'archaiologia', naast 'antiquitates' al meer dan tweeduizend jaar in gebruik is om de studie naar de materiële overblijfselen van het Westen te beschrijven en te begrijpen. Het toenemende gebruik van de term in de 19e eeuw viel volgens Schnapp samen met de verandering van de rol van de kennis van het verleden, en ook het doel waarmee die kennis werd vergaard. Als gevolg van nieuwe methoden in de geologie, met name die van de stratigrafie, werd duidelijk dat de natuurlijke geschiedenis niet los gezien kon worden van de geschiedenis van de mens. Dit bevestigde de notie dat de mensheid een aanzienlijk langere geschiedenis had dan welke volgens schriftelijke bronnen was overgeleverd. Daarnaast leidden fossiele vondsten van uitgestorven diersoorten tot de vraag of dit veroorzaakt was door natuurrampen, of dat er eerder sprake was van transformatieprocessen. Dit vraagstuk rond evolutie leidde in de jaren '30 van de 19e eeuw tot heftige debatten in de academische wereld. Dat een dergelijke discussie door de meest vooraanstaande geleerden gevolgd werd blijkt uit Goethes verslag van het debat in Parijs in 1830, waarbij hij zelf -ook als natuurhistoricus en getuige zijn metamorfose ideeën die later in de antroposofische architectuur werden geïntegreerd- hartstochtelijk geloofde in transformatie; voor hem stond vast dat dieren de oudere broers van de mens zijn.²¹⁵ De kennis van het verleden omvatte nu een veelomvattender terrein dan waar filologen een antwoord op konden geven. Ook de laat 18e eeuwse, typologische ordening van artefacten zoals Winckelmann had beschreven in termen van cyclische evolutie voldeed niet meer in de groeiende overtuiging van een progressieve, lineaire geschiedschrijving. Transformatie, veranderlijkheid, kon immers uitsluitend onderzocht en geïnterpreteerd worden aan de hand van chronologie. De adaptatie van de stratigrafie- waarbij de bodem getrancheerd werd en laag voor laag onderzocht werd, maakte dit ten slotte wel mogelijk. Naast objecten en schriftelijke bronnen werd nu ook het landschap, de monumenten en artefacten van culturen die geen schriftelijke overlevering kenden, beschermd, blootgelegd en bestudeerd.

In Reuven's omvangrijke nalatenschap komt de notie van transformatie of prehistorie niet voor. Mogelijk speelde zijn christelijke achtergrond hierin een rol.²¹⁶ De kring rond het Instituto di Corrispondenza in Rome was protestant, met name toen Christian Carl Josias von Bunsen (1791-1860) en Eduard Gerhard (1795-1867) daar het directoraat voerden. Marchand spreekt zelfs van 'Kulturprotestantismus'. In deze kringen zal het evolutiedenken niet zijn aangemoedigd.²¹⁷ Aannemelijker is het dat Reuven's belangstelling veel meer werd gevoed door de vergelijkende taalwetenschappen – zoals de filologie zich ontwikkelde- en de invloedssfeer van de klassieke cultuur. Schriftloze culturen waren in zijn perceptie slachtoffer van noodlot

²¹⁵ Schnapp (1996) 290

²¹⁶ Brongers zet uiteen dat Reuven enkele anonieme pamfletten publiceerde aan zijn 'Medechristenen', en 'Leden van de Hervormde Kerk'. Hij sprak hierin zijn zorg uit over mogelijke verdere scheuringen van de kerk, en over sektarische dwalingen. (2002), 121

²¹⁷ Over Bunsen: vgl. Krüger (2008) en Foerster en Becker (1991). Het is moeilijk na te gaan hoezeer dit protestantisme een rol speelde in de interpretaties van de klassieke oudheid. In Nederland (zoals in hoofdstuk 1 opgemerkt) was protestantisme verbonden met neo-humanisme. Marchand merkt op dat het 'seculiere protestantisme' in Duitsland gedragen werd door Lutheranen. Katholieken namen nauwelijks deel aan dit circuit, enerzijds door sociale toevalligheden, anderzijds door expliciete uitsluiting

of toeval, of waren hun bronnen ‘verloren’.²¹⁸ Zijn belangstelling voor oudheden in eigen land, waaronder de Hunebedden brachten hem al in 1819 in Drenthe, waar hij in 1833 terugkeerde voor intensief veldonderzoek, dat de basis vormde voor later pre-historisch onderzoek. Toch kon Reuvens het zich eenvoudigweg niet voorstellen dat de oudheden die hij in Drenthe opgroef of bestudeerde omdat zij nog in het landschap te zien waren, pre-historisch waren. In zijn notities daarover zoekt hij naar historische referentie. ‘Denkelijk zijn de Drenthen, de Tencteren der ouden bij eene zeer natuurlijke verplaatsing der letter r. *Trencten*’.²¹⁹

Het revolutionaire werk van zijn tijdgenoot Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865), die in zijn zeer toegankelijke museum in Kopenhagen vanaf 1819 een chronologie aanbracht van de door hem vastgestelde driedeling in steen-brons-ijzertijd, kon blijkens de inhoud van de Bibliotheca Reuvsiana en het ontbreken van correspondentie niet op Reuvens’ warme belangstelling rekenen.²²⁰ Baanbrekend was ook Thomsen’s samenstelling van natuurlijke vondsten en artefacten in één vitrine.²²¹ Het comparatieve aspect, eveneens vernieuwend voor die tijd, deelde hij met Reuvens. Onderscheid makend in ‘antiquiteiten’ en ‘kunst’ gaf Reuvens in zijn notities aan dat het voor antiquiteiten noodzakelijk was de voorwerpen met elkaar te vergelijken en dat het ‘eene geheele gerief’ was om ze lang te kunnen bestuderen.²²² Dat het hier om meer ging dan het gerief, maar om een vergelijkende museale presentatie moet gezien worden in het licht van de universele geschiedenis. In Reuvens’ ideale museum, dat in het vierde hoofdstuk aan de orde komt, wordt dit zichtbaar. Daar zal ook worden beschreven dat Conrad Leemans, die hem opvolgde in 1835, bij het inrichten van zijn museum in 1838 en 1842 wél worstelde wel met chronologie. Thomsen’s werkzaamheden kunnen Reuvens niet zijn ontgaan. Vanaf 1833 was Reuvens lid van het Koninklijke Genootschap voor Noordse Oudheidkunde in Kopenhagen. Zijn directe contact was Karl Christian Rafn, die met Reuvens correspondeerde over schrift- en sagenkunde, wat dichter lag bij Reuvens’ filologische vorming.²²³ Het moet hier wel om een weloverwogen afbakening van Reuvens’ onderzoeksgebied gaan.

In de opgraving van het op de Peutinger Kaart vermelde Forum Hadriani op de buitenplaats Arentsburg, bracht Reuvens wél natuurlijke resten in verband met artefacten. Bij de vondst van een graf stelde Reuvens’collega hoogleraar anatomie Gerard Sandifort vast dat het een jonge vrouw van ongeveer twintig jaar moest zijn geweest. Zij was begraven met Romeinse sieraden op haar kleding, om haar hals en armen. De grond, waarvan Reuvens een profiel liet maken, werd nader bekeken door de natuurhistoricus Caspar Reinwardt. De multidisciplinaire benadering die Reuvens hierbij aan de dag legde was niet nieuw. Ook Aloys Hirt (1759-1837), de hoogleraar kunstarcheologie in Berlijn, betrok bij het onderzoek naar grafvondsten uit Brandenburg in 1801 zijn collega’s botanie en anatomie om uitsluitsel te geven over

²¹⁸ Reuvens (1818) in Heesakkers (2007), 152. ‘Binnen dat omvangrijke terrein van de oudheid dat in de geschriften der antieken besloten ligt en erdoor wordt afgegrensd, liggen niettemin veel plekken waarvan in die geschriften geen beschrijving en behandeling worden aangetroffen, hetzij omdat het toeval of het noodlot de schrijvers van de behandeling daarvan afhield, dan wel omdat zij schreven voor hun tijdgenoten die met het onderwerp bekend waren, of [...] dat de boeken verloren zijn gegaan.’

²¹⁹ Brongers (1973) 43

²²⁰ Brongers (1973) X; (2002) 126

²²¹ Schnapp (1996) 300

²²² RMO/ARA 324, 15.1/1 53, november 1827

²²³ RUL, BPL 885, Rafn aan Reuvens, Kopenhagen, 25 januari 1835

planten- en botresten. Ook hier ging het om de bepaling van geslacht en leeftijd.²²⁴ Een kleine tien jaar na Thomsen in Kopenhagen, plaatste Reuvens het skelet, compleet met de haar omringende aarde, in zijn museum. In de traditie om lichtgewicht kopieën van vondsten internationaal aan het geleerden netwerk te versturen, liet Reuvens een beschilderde pleisterkopie van het skelet maken dat hij aan een aantal buitenlandse musea stuurde, waaronder het *Musée d'Histoire Naturelle* in Parijs.²²⁵

Volgens Schnapp waren die wetenschappers die zich er nadrukkelijk op lieten voorstaan ‘archeoloog’ te zijn, erop uit een geheel nieuwe tak van onderzoek te laten ontstaan, die niet ondergeschikt was aan filologie, maar het gehele materiële deel van de menselijke geschiedenis zou omarmen. Leiden was formeel de eerste universiteit in Europa- Reuvens sprak in alle bescheidenheid over de eerste in het land- waar een academische graad in het nieuwe vakgebied behaald kon worden.²²⁶ Over Reuvens, de bekleeder van de eerste leerstoel in de archeologie, verscheen in 1976 een eerste Nederlands-Engelstalige publicatie van Bronger waarvan het gezien de titel ‘1833. Reuvens in Drenthe’ toch begrijpelijk is dat deze aan het internationale gezichtsveld onttrokken bleef.²²⁷ Niet eerder dan in 2003 verscheen Halbertsma’s Engelstalige publicatie bij een buitenlandse uitgever met een groot distributienetwerk.²²⁸ Helaas wordt Reuvens in het overzicht van Schnapp niet genoemd.²²⁹ Hoe dan ook past Reuvens om twee redenen niet in de omschrijving van Schnapp’s ‘archeoloog’. De eerste betreft de methode, de tweede de afbakening van het vakgebied.

Om met de methode te beginnen en terug te komen op Schnapp’s hierboven geciteerde visie op ‘de archeoloog’, vond Reuvens de archeologie in methodologisch opzicht geenszins ondergeschikt aan de filologie, maar beschouwde hij deze als een gelijkwaardige en onmisbare wetenschap. ‘Zonder de literatuur zou de kennis van de ruïnes geen waarde hebben, een ‘skelet’ zijn: ‘slap en bloedeloos’, zo stelde hij in zijn oratie. Hij beschouwde de literatuur als het fundament van de studie, maar niet – en dat was de archeoloog in hem- de sleutel van alle interpretatie.²³⁰ De invloed van Christian Gottlieb Heyne was onmiskenbaar aanwezig in de omschrijving van het vakgebied. Waar Heyne sprak van ‘Denkmäler’ en Louis-Aubin Millin over ‘Monuments’, daar sprak Reuvens van ‘Monumenten uit het verleden’. Net als Heyne en Millin bedoelde hij hier zowel het materiële als het immateriële: ‘De ene soort noemt men terecht het product van de geest, te weten de geschriften der oude schrijvers die via de handschriften uit de diverse perioden tot ons zijn gekomen, de andere soort het werk der handen, de monumenten van de kunstvaardigheid die rechtstreeks van de makers stammen en tot op de huidige dag bewaard zijn gebleven

²²⁴ Borbein (2003) 182

²²⁵ Brongers (2002) 105, Halbertsma (2003) 119-120 fig. 8.3; Buijtendorp 129-131. Het skelet in het Leidse museum is verloren gegaan.

²²⁶ RUL, Reuvens aan Bunsen, 29 mei 1830 (kladversie): ‘[...] Le chaire archéologie créée en [...] à Leide fut la 1er qui exista dans ce pays: je suis le premier qui l’ai remplie, et il n’y en pas encore à d’autres universités [...]’

²²⁷ Brongers (1973)

²²⁸ Ruurd Halbertsma’s *Scholars, Travellers and Trade*. The pioneer years of the National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-1840

²²⁹ Voor zover ik heb kunnen nagaan had Leiden, zoals altijd wordt geschreven, de eerste leerstoel ‘archeologie’

²³⁰ Reuvens in Heesakkers (2007) 152

[...].²³¹ Dit onderscheid verschilt niet wezenlijk van het tegenwoordige gebruikte ‘materieel’ en ‘immaterieel’ erfgoed, waarbij onder het laatste ook rituelen en schriftelijke en mondelinge overgeleverde verhalen en tradities worden geschaard.²³² Bij gebrek aan historisch materiaal ging Reuvens een beduidende stap verder dan zijn collega-filologen. In dat geval kan het materiële monument tot uitsluitel leiden: alleen al omdat zij een zuiverder ‘waarachtiger’ nalatenschap, is van het verleden. Schriftelijke bronnen zijn via zoveel mensenhanden tot ons gekomen, dat Reuvens ze feitelijk als secundaire, zij het hoegenaamd de belangrijkste, bronnen beschouwde.²³³ Hij pleitte voor de bescherming van monumenten en stelde Reuvens in zijn oratie dat de archeologie ‘het verdient dat ook haar rijkdommen op de vermogenslijst komen’. Of hij dit nu bedoelde in intellectuele zin, bij wijze van canonisering, of in wettelijke zin, bij wijze van monumentenlijst: in dit opzicht was Reuvens werkelijk vernieuwend. Reeds in het begin van de jaren 1830 zou hij zich actief roeren ten aanzien van gebrek aan deugdelijk cultuurbeleid ten aanzien van de bedreigde monumenten op het eiland Java.²³⁴ In Frankrijk was aan monumenteninventarisatie al vroeg aandacht besteed door Comte de Caylus, gevolgd door Alexandre Lenoir in diens *Musée des Monuments Français*, en onder auspiciën van Legrand d’Aussy *in situ*. De laatste had het liefst een archeologische afdeling aan Lenoir’s museum toegevoegd, waarin een typologische ordening van monumenten gemaakt zou worden in de vorm van maquettes op ware grootte.²³⁵

Ook in de door Schnapp gehanteerde afbakening (het gehele materiële deel van de menselijke geschiedenis) past Reuvens als archeoloog niet. Reuvens, en dat zagen we al in de vergelijking met Thomsen, richtte zijn onderzoek, en zijn museumcollectie eveneens, expliciet niet op het materiële deel van *de gehele* menselijke geschiedenis. Zijn onderzoek was exclusief gericht op de materiële aspecten van de klassieke cultuur, zoals opgevat door Winckelmann in zijn *Geschichte der Kunst des Alterthums*, door enkelen uitgebreid met die van de wereld van het Oude Testament. Sinds het laatste kwart van de 18^e eeuw was er eenvoudigweg sprake van ‘Universalgeschichte’.²³⁶ Friedrich August Wolf noemde het ‘Alte Universalgeschichte oder allgemeine Geschichte der Völkerschaften des Alterthums’.²³⁷ Voor Winckelmann en Wolf was de cultuurgeschiedenis een cyclisch fenomeen, waarbij gesproken werd in termen van opkomst, bloei en verval en wederopbloei. Iedere cultuur die op de een of andere wijze gerelateerd kon worden aan het oude Griekenland- zowel als voorloper of als navolger en in ieder geval Oostwaarts- paste binnen het concept van de klassieke wereld. Hegel zou in dit verband spreken van een teleologische wereldbeschouwing, waarin verondersteld werd dat culturen elkaar geestelijk, in spirituele en intellectuele zin beïnvloedden.²³⁸

²³¹ Reuvens in Heesakkers, Cordfunke (2007) 151

²³² UNESCO hanteert hiervoor sinds de jaren 1980 de termen *tangible and intangible heritage*.

²³³ Reuvens (1818) in Heesakkers (2007) 152: ‘Het staat derhalve buiten kijf dat er veel licht op deze plaatsen geworpen wordt vanuit de monumenten der antieken. Zulk een getuigenis mag dan minder rijk zijn, het is zeker minder onderhevig aan vervalsing.[...]’

²³⁴ Effert (2007) 47. In hoofdstuk 4 wordt deze problematiek nader uitgewerkt.

²³⁵ Een vergelijkbaar idee werd door Mussolini gerealiseerd toen hij het *Museo della Civiltà Romana* liet bouwen in zijn *Esposizione Universale di Roma*, de wereldtentoonstelling van 1942 die vanwege het uitbreken van de WO II niet doorging. In 2007 is dit museum weer geopend voor publiek, en ingericht volgens de bedoeling was voor de afgelaste Wereldtentoonstelling.

²³⁶ Bijvoorbeeld in Schlözer, A.L., *Vorstellung seiner Universal-Historie* (1772)

²³⁷ Wolf (1807), deel VIII

²³⁸ (1991 [1822]) Bijv. Hegel over de Oriënt, 111-115

Zo was de Indiase cultuur ‘geraakt’ door de Griekse ten tijde van het Hellenisme.²³⁹ Alle culturen die vervolgens door de Indiase cultuur beïnvloed waren- het boeddhistische Java bijvoorbeeld- konden daarna moeiteloos worden geïntegreerd in het concept van de klassieke cultuur. De eerste ‘archeologen’, deden diensgevolge alles, bijvoorbeeld ook de Egyptologie, en in Reuvens geval ook de Indologie erbij.²⁴⁰ De voorkeur van studie werden meestal ingegeven door de beschikbaarheid van de al maar groeiende collecties. Karl Otfried Müller, die in Göttingen slechts twee verdwaalde Egyptische stukken in zijn verzameling had, baseerde zich louter op tekstuele bronnen om zodoende zijn recensies over publicaties ten aanzien van actuele vertalingen van hiërogliefen te schrijven.²⁴¹ Met tomeloze energie bestudeerde Reuvens de Javaanse cultuur, Indiase mythologie, Punische inscripties en de sagen van de ‘Noordsche volkeren’. Hierbij was hij er net als zijn Duitse collega’s van overtuigd, dat archeologie en literatuurstudie ‘twee onscheidbare wetenschappen’ waren.²⁴²

De universele geschiedbenadering laat zich vergelijken met contemporaine publicaties sinds 1800.²⁴³ Immanuel Wallerstein beschouwt deze geschiedbenadering als een wereldbeeld, een ‘Europees Universalisme’, dat sinds het humanisme met uiteenlopende motieven (in de 16e en 17e eeuw was dit Christendom en in de 19e eeuw was dit ‘beschaving’) gebruikt wordt ter legitimatie van westerse interventie. Wallerstein heeft het vooral over politieke interventie met economisch gewin. Toch kan hieronder ook culturele interventie in de vorm van expedities en opgravingen- met medeneming van de vondsten- geschaard worden.²⁴⁴ Reuvens’ universum was volledig gedictieerd door de klassieke traditie. Reuvens, die op de hoogte was van Noord-Amerikaanse opgravingen en in 1828 een collectie Mexicaanse oudheden aangeboden kreeg voor zijn museum, sloot deze voor het museum van oudheden uit, aangezien ze zich niet verhielden tot de klassieke oudheid, en evenmin daardoor beïnvloed waren. In een brief aan de minister schreef hij hierover: ‘[...] dit [...] vak behoort niet geplaatst te worden bij een Museum van Oudheden als welk zich tot de classieke oudheid, en die landen welke den Grieken en Rom. bekend zijn geweest (Indië), en op derzelven beschaving medegewerkt hebben’.²⁴⁵ De enorme toename van kennis zou hem daar na 1841 niet meer van hebben weerhouden. In de uit dat jaar daterende publicatie van J.L. Stephens: *Incidents of Travel in Central America, Chiapas, and Yucatan* werd de assimilatie tussen Hindu goden van Java en India en die van de Maya cultuur van Midden Amerika uiteengezet (fig.4).²⁴⁶ De publicatie van de catalogus *Asiatische en Amerikaansche Monumenten van het Museum van Oudheden te Leyden*, in 1842 gepubliceerd door Reuvens’ opvolger Conrad Leemans, moet zeker in het licht van die steeds groter wordende wereld worden gezien. Gaandeweg de 19e eeuw verschoof de betekenis van het concept ‘universele

²³⁹ Jenkins (1992), 63

²⁴⁰ Voor het eerst beschreven door Effert (2007) 41-52

²⁴¹ Fittschen (1998) 190, n. 8

²⁴² RUL, Reuvens aan Curatoren, 24 augustus 1823 A C N 607, Archaeologie, no. 5 De brief betreft een verzoek aan de Curatoren van de universiteit om zijn student-assistent van der Chijs te ontslaan van examenplicht bij rechten, zodat hij zich naast de archeologie geheel op de literatuur kan toelagen: ‘zonder welke genoegzame kennis niemand of met eenige vrucht mijne lessen kan aanhooren, of in het vervolg iets anders dan hersenschimmen in de oudheidkunde kan voortbrengen’.

²⁴³ Bödeker (2006)

²⁴⁴ Vgl. Wallerstein (2006), 1-29

²⁴⁵ ARA 5 17.1.1/3 Reuvens aan Van Ewyck, 16/17 februari 1828

²⁴⁶ Jenkins (1992), 61 en 235 n.22

geschiedenis', toen alle hoge culturen, dat wil zeggen: bureaucratische culturen met een aanzienlijke schriftelijke nalatenschap, daarin geïntegreerd werden.

In een lange brief aan de koning in 1826 definieerde Reuvens zijn vakgebied geheel in de stijl van zijn tijd:²⁴⁷

'De Archeologie [...] bevat de studie der oude gedenkstukken van allerlei aard, en dus van overblijfselen van alle oude steden, of enkele gebouwen, van beelden en beeldende kunsten, van alle voorwerpen uit dagelijksche levens, [...] huisraad, krijgstuig kleeding enz. En dit niet alleen van Grieken en Romeinen, maar van alle volkeren, ook Oostersche en Noordsche welke in de geschiedenis voorkomen. Derzelve is dus de naauwkeurigere, fijnere, en vooral levendigere beoefening der geschiedenis, der aardrijkskunde, der godenleer, van elk volk, ja elke stad in het bijzonder; derzelve levert vooral , een ruim overzicht van de geschiedenis der algemeene beschaving, zowel ten opzichte van de veredeling des gevoels als van de uitbreiding van het vernunft [...]' ²⁴⁸

In zijn vervolg lichtte Reuvens toe dat de archeologie haar invloed kon laten gelden op de beeldende kunsten, maar ook dat zij de bloei en roem van de samenleving mede zou bepalen:

'Indien dus in één opzicht de archeologie de medehelpster is van alle grondige geleerdheid, derzelve heeft tevens eenen onmisbare invloed zoowel op de beschaving der niet studerende standen, als op de bevordering en de verheffing der hedendaagsche Kunsten. De niet-studerenden (in ons land bijvoorbeeld de meest gegoede kooplieden) zoeken menigmalen hun ontspanning in afbeeldsels in voorwerpen der beste oude en nieuwe kunst: laat de klank van studeren bij welke zij in de voorlezingen van genootschappen in huis gelijken omgang, onderrigting zoeken, hen ook hierin kunnen voorlichten dan zal ras [...] een dadelijk nut herschapen worden' ²⁴⁹ Vrij naar Horatius had Reuvens het museum in zijn oratie al een fundamentele rol in de verspreiding van het vakgebied toegedicht: 'Het is immers niet iedereen beschoren naar Corinthe te reizen, en musea in den vreemde te bezoeken, bij het zien waarvan de geest spontaan enthousiast wordt voor dit vak' ²⁵⁰

De beschaving van de natie, de ontwikkeling van goede smaak, en het bereiken van een breed publiek door colleges in het Nederlands te geven: de maatschappelijke inbedding van klassieken-studies was een vorm van utilitarisme die paste in het contemporaine beeld van de wetenschap. Reuvens gebruikte zijn motto's om ministers ervan te overtuigen financiering voor de uitbreiding van zijn collecties te waarborgen. En met succes, want vanaf 1821 kwam er een gestage stroom oudheden uit Griekenland, Italië, Noord Afrika en Indië het museum binnen.

²⁴⁷ Vgl. Otterspeer (2007), 16: De auteur gebruikte deze 'Memorie over de Archeologie' om de sociaal maatschappelijke positie en de vooruitzichten in de loopbaan van de jonge hoogleraar uiteen te zetten, volgens de theorie van Oerlemans (1983) dat de sociale mobiliteit in de late 18^e eeuw bepalend was geweest voor de wijze waarop de individu zich in loop van de 19^e eeuw tot een traditionalist, een liberalist of een egalitarist ontwikkelde.

²⁴⁸ RMO, ARA 4, 17.1.1/2, 29 maart 1826

²⁴⁹ *ibid.*

²⁵⁰ Reuvens [1818] gecit. in Heesakkers (2007) 156, n. 26

Na Reuven's reis door Duitsland in de nazomer en vroege herfst van 1822, waar hij diverse universiteitsmusea bezocht, bij Welcker in Bonn en bij Böttiger in Dresden op bezoek ging en waar hij via Wolf en anderen de Berlijnse ontwikkelingen meekreeg werd zijn enthousiasme nog eens versterkt.²⁵¹ In Berlijn was de *Altertumswissenschaft* een instrument in het neo-humanistische Bildungs-concept, de door Wilhelm von Humboldt geïnstitutionaliseerde culturele filosofie van de Pruisische staat.²⁵² Reuven's opvattingen over het museum kunnen eveneens in dit licht worden gezien. Het onderwijs nam zo'n prominente plaats in zijn denken in, dat hij in 1833 toestemming kreeg om zijn colleges in het Nederlands te geven, teneinde een groter publiek, ook van kunstenaars te bereiken.²⁵³

Dat het beschavingsideaal bijdroeg aan de democratisering van het onderwijs, neemt niet weg dat haar protagonisten drempels opwierpen. Von Humboldt stelde Gymnasia in, en bemoeilijkte de toegang tot de universiteit door de 'Abitur', het bewijs van examen daarvan, verplicht te stellen als ingangseis. In een Memorie over de archeologie in 1824 sprak Reuven's nog van de 'hoogere klassen der maatschappij' op wie zijn vakgebied een beschavende en veredelende werking zou hebben.²⁵⁴ In 'Down from Olympus' (1996) over de wetenschappelijke institutionalisering van de Griekse obsessie in Duitsland merkt Suzanne Marchand op dat Humboldt's neo-humanisme in de praktijk bepaald niet egalitair was. Universitaire studie vereiste immers nog steeds bepaalde sociale en culturele vaardigheden die het voor de lagere klassen steeds moeilijker maakte om aan deel te nemen. Humboldt's Bildungsprogramm was, zo stelt zij verder, exclusief toegesneden op mannen, die zich in sociale harmonie verbonden wisten, en die zich loyaal opstelden naar de staat. In Humboldts ideaal moest opleiding, en niet bezit of geboorte ten grondslag liggen aan verdiensten als vrijheid en burgerschap. Hij pleitte voor een mentale, spirituele emancipatie- niet voor een klasse emancipatie. Vrouwen speelden hierin geen onafhankelijke rol, maar dat neemt niet weg dat zij deelnamen aan onderwijs en onderzoek.²⁵⁵

In Nederland was dat niet anders. Meisjes uit de gegoede burgerij gingen naar privé-scholen waarin taalonderwijs het belangrijkste deel van het curriculum besloeg. Louise Reuven's- Blussé (1801-1896), met wie Caspar in juli 1822 was getrouwd, had haar jonge jaren op school in Ede doorgebracht, in Landhuis Kernhem, onder de bezielende leiding van de dichteres Anna Maria van Moens.²⁵⁶ Louise, die haar man bijna eenenzestig jaar overleefde, publiceerde nog enkele jaren voor haar dood onder pseudoniem Anagrapheus: 'hertaler'. Zij beheerste Frans, Engels, Grieks, Hebreeuws en Latijn. Na hun huwelijksreis naar Duitsland begeleidde ze haar echtgenoot tijdens reizen naar het buitenland. Een aantal tekeningen van veldwerk in Arentsburg (fig.5) ook met vrolijk spelende Marie, Louis en Margot) zijn van haar hand, en uit verschillende bronnen is op te maken dat ze vriendschappelijke banden onderhield met studenten en collega's die gastvrij werden ontvangen in hun huis aan de Breestraat. Desondanks lijkt voor Reuven's geleerdheid in wezen een zaak voor mannen, zoals te lezen is in het testament dat hij in 1824 opmaakte. Hierin verklaarde hij zijn bibliotheek na zijn dood bijeen te willen houden, 'ten gebruike mijner vrouw

²⁵¹ RMO, ARA 3 17.1.1/1, februari 1824, § 5: 'De gevolgen, welke derzelve onderwijs op den staat van geleerdheid in Duitschland gehad heeft, zijn ook niet anders dan voordeelig geweest.'

²⁵² vgl. Marchand (1996) 28

²⁵³ Otterspeer (1992) 306

²⁵⁴ RMO/ARA 3 17.1.1/1, februari 1824 § 1

²⁵⁵ Marchand (1996) 25,28

²⁵⁶ Briefwisseling tussen Anna Maria van Moens en Louise Blussé, evenals getuigschriften en correspondentie met haar ouders bevindt zich in het archief Gaaikema- Van Vloten in Paterswolde. Zie ook Brongers (2002), die uitvoerig verschillende episodes uit privéleven Reuven's-Blussé behandelt.

en kinderen, vooral mannelijke, alsmede ten gebruike van geleerde vrienden, tegen quitantie'. In het testament, dat drie dagen voor de geboorte van zijn enige zoon en tweede kind werd opgemaakt, nam hij verder nog wat raadgevingen ten aanzien van de gebruik van de bibliotheek op 'indien ik mannelijke kinderen in jonge leeftijd nalaat'.²⁵⁷

Archeologie als museumstudie

Waar Spon nog twijfelde of hij zou spreken van archeografie of archeologie, zou tot ver in de 19e eeuw en misschien nog wel langer de *archeologie* nog wel het meest van toepassing zijn op de interpretaties die in het museum werden gegeven, bij het ordenen en rangschikken van collecties. Wat er in het veld gebeurde, bij opgravingen, was archeografisch van karakter. Het gebruik van de term 'archeologie' heeft zich kortweg op drie manieren ontwikkeld.

De eerste betrof die van de splitsing in de filologie tussen onderzoekers die uitsluitend op teksten als bron vertrouwden en de diegenen die zich ook- en later zelfs uitsluitend- op materiële bronnen wilden beroepen. De laatsten noemden zich sinds de jaren 1810 en 1820 'archeoloog', als zij zich bij voorkeur baseerden op objecten met inscripties, óf voelden zich meer thuis in de 'kunstarcheologie', als zij zich met stijlgeschiedenis bezighielden vanuit tekstuele bronnen. Kunstarcheologie vond altijd plaats in relatie tot een museum, en werd in Göttingen vanaf 1819 als nevenopdracht bij de leerstoel Klassische Philologie ondergebracht. Thomsens pre- en protohistorische archeologie vond eveneens plaats in het museum, in de rangschikking van zijn ensembles, van stukken die niet per se uit één site afkomstig waren.

De tweede ontwikkeling was de vraag naar de oorsprong der mensheid, een kwestie die niet door filologen, maar in samenspraak met natuurwetenschappers en geologen moest worden opgelost, en om verregaande technische ontwikkeling vroeg. Deze wetenschappers wilden zich nadrukkelijk van de methoden, geografische afbakening en doelstellingen van de neo-humanistische filologen onderscheiden. Het is daarom niet verwonderlijk dat deze 'tak' met het voortschrijdend inzicht door nieuwverworven technologisch onderzoek een natuurwetenschap is geworden. Archeologie is steeds meer een tekstloze wetenschap geworden, in die zin dat zij steeds minder schriftelijke, epigrafische bronnen als uitgangspunt van studie neemt, en heeft zich uiteindelijk van de kunstbeschuwing afgekeerd. Momenteel wordt archeologie op veel universiteiten als bèta studie gekwalificeerd.

De derde ontwikkeling is van historiografische aard. Latere generaties archeologen en historici zijn filologen met terugwerkende kracht archeologen gaan noemen. Figuren als Zoëga en Böttiger, strikt genomen filologen of oudheidkundigen, werden vaak 'archeoloog' genoemd, wat niet vreemd is gezien de invloed die ze op het vakgebied hebben uitgeoefend. Schnapps omschrijving van 'archeologen' gaat dus eerder over de beoefenaars van de 'prehistorie' in de tweede helft van de 19e eeuw. Duitse historici spreken over de eerste decennia van de 19e eeuw als de 'philologische fase van de archeologie'.²⁵⁸

²⁵⁷ Het testament bevindt zich in het Gemeentearchief Leiden (Notariële archieven:10.8.1835, J.L.Dozy. Dhr. P. Blussé- van Oud-Alblas gaf mij, met nog enkele waardevolle bescheiden uit familie archief, een kopie.

²⁵⁸ Fittschen (1998) 89

De baaierd van benamingen binnen de filologie in Duitsland, ‘Klassische Altertumswissenschaft’, ‘Sach-’, ‘Realien-’, of ‘historische’ Philologie en ‘Kunstarchäologie’ tegenover ‘Wortphilologische Schule’ of ‘Textkritische Philologie’ was een gevolg van het grote aantal hogescholen waar de *Altertumskunde* met succes aan de middenklasse werd gedoceerd. Vanaf 1830 drong de eerste generatie gymnasiasten van Von Humboldt’s *Bildungsprogramm* door in de hogere ambtenarij en het onderwijs.²⁵⁹ Bekenden van Reuvs, zoals Karl August Böttiger in Dresden, Friedrich Gottlieb Welcker in Bonn en Karl Otfried Müller in Göttingen, hadden vergelijkbare werkzaamheden als Reuvs en noemden zichzelf ook archeoloog. Aloys Hirt (1759-1837), werd door Müller ‘einen der vorzüglichsten Archäologen unter den Lebenden’ genoemd, terwijl Hirts leerstoel- aan de in 1810 opgerichte Berlijnse Universiteit de opdracht had ‘Theorie und Geschichte der Zeichnende ‘Künste’ te onderzoeken, en daarbij vanuit zijn voorliefde voor architectuur een belangrijk aandeel had in de scholingstraditie voor bouwkunst in de hoofdstad.²⁶⁰ Gezien Müller’s eigen leeropdracht, de *Kunstarchäologie*, is het begrijpelijk dat hij de oude Hirt als zijn meerdere erkend. Welcker, die verbonden was aan de leerstoel *Philologie und Altertumswissenschaft* liet zich erop voorstaan ‘Professor für Archäologie und Philologie’ te zijn, waarmee hij zijn eigen leerstoel ‘à la Carte’ samenstelde: een leerstoel die statutair in Bonn niet eens bestond.²⁶¹ Müller, Welcker en Böttiger representeerden in wezen de hierboven omschreven Kunstarcheologie en kunnen gezien worden als representanten van het neo-humanisme. Hun academische voorgangers waren Winckelmann en Visconti. Geen van allen hield zich bezig met het transformatievraagstuk of met de prehistorie bezig. De niet eenduidige naamgeving en de eerezucht om de primeur (vooral achteraf) is exemplarisch voor de overgangsfase waarin een splitsing van leeropdrachten ertoe leidde dat de archeologie zeer langzaam maar zeker een autonoom vakgebied werd.²⁶² Kenmerkend voor deze overgangsfase is dat de meeste van de hierboven genoemde figuren werden opgevolgd door twee personen, waar bij de één zich met de taal bezighield, en de ander een stroming vertegenwoordigde die zich op het object ging richten. Nog vaker gebeurde het dat zij pas decennia later, in het laatste derde deel van de 19e eeuw werden opgevolgd. Alain Schnapp heeft zich voor de Duitse ontwikkelingen vooral geconcentreerd op de Duitse ‘satellietstaat’: de Instituto di Corrispondenza in Palazzo Caffarelli op het Romeinse Capitool, waar alle hierboven genoemde figuren een of meermaals te gast waren. Hierbij schrijft hij de grootste invloed toe aan Eduard Gerhard (1795-1867). Opmerkelijk dat de kwaliteiten die hij Gerhard toeschrijft- met name zijn vermogen om een doorbraak in de impasse tussen de tekstfilologen en de object-filologen te creëren, -zijn gelardeerd met citaten uit 1850 die identiek zijn aan Reuvs’ opvattingen zoals die ze dertig jaar daarvoor in zijn oratie formuleerde.²⁶³ Opmerkelijk is ook dat Schnapp grotendeels voorbij gaat

²⁵⁹ Marchand (1996) 35; vgl. ook Den Boer (2002) 89

²⁶⁰ Borbein (2003) 175-176 en 184. Ten onrechte beschouwt de auteur deze leerstoel als eerste in de archeologie überhaupt

²⁶¹ Geominy (1986) 230: De statuten van de universiteit in Bonn onderscheiden in Welckers tijd twee leerstoelen: die voor ‘Archäologie und Kunstgeschichte’, en die van ‘Philologie und Altertumswissenschaft’.

²⁶² Vgl. Bruce Trigger (1989) 70-72. De auteur, een representant van de positivistische archeologie die aan het schrift geen doorslaggevende rol toekent in hedendaagse archeologische interpretaties, heeft de ‘antiquarische impasse’ de autonome beoordeling van archeologische artefacten, kunst of gebruiksvoorwerpen gestagneerd.

²⁶³ Gerhard (1850) zoals geciteerd in Schnapp (1996) 305: ‘To develop a philological archaeology it is not necessary to adapt its methods to the needs of amateurs of antiquities or artists- although it is

aan de complexiteit van de ontwikkelingen in de voorafgaande decennia in Duitsland zelf- maar ook aan de vele initiatieven en discussies waarmee de ontwikkeling van de archeologie als wetenschap gepaard ging. Pas in 1865 of 1873 in Bonn, als eerste universiteit in Pruisen, de buitengewone leerstoel voor archeologie door een gewoon hoogleraarschap vervangen.²⁶⁴ ‘Archäologie’ in Duitsland bleef trouw aan haar philologische wortels: de benaming bleef in gebruik voor wetenschappelijk onderzoek naar historische culturen. De studie naar prehistorie werd voortaan ‘Urgeschichte’ of ‘Frühgeschichte’ genoemd.²⁶⁵

Engeland

De Britse universiteiten plaatsten net als in Duitsland de ‘archeologie’ ook pas in de ‘70er jaren van de 19e eeuw, met Cambridge als eerste, op het curriculum. De voorgeschiedenis was hier een andere. Het ‘antiquarianism’ in Engeland was een hobby van adel en militaire ingenieurs. Vaak waren betrokkenen lid van de Royal Society of Antiquaries, waar de archeologie halverwege de 19e eeuw onder die naam geïnstitutionaliseerd werd.²⁶⁶ Opgravingen namen een enorme vlucht tijdens de Napoleontische oorlogen, toen aan hoge officieren een reisverbod was opgelegd. In plaats van een Grand Tour naar Italië te maken concentreerden ze zich in de decennia rond de eeuwwisseling op oudheden in eigen land. Dit leidde tot een groot aantal publicaties van opgravingen van overwegend Bronstijdgraven en Middeleeuwse graven in de jaren 1810 en 1820. De puissant rijke Sir Richard Colt Hoare (1758-1838) bracht met een indrukwekkend aantal manschappen alsof het militaire seizoenscampagne betrof, de regio *Wiltshire* in kaart, waarbij hij zo’n vierhonderd bronstijdgraven liet openen. De wens het landschap niet aan te tasten- en de veronderstelling dat de meeste vondsten in het midden zouden liggen, leidde tot opgravingen die middels een verzonken schacht plaatsvonden. Menselijke resten werden bij dergelijke opgravingen tot 1843 buiten beschouwing gelaten, alleen de objecten waren onderwerp van studie.²⁶⁷ Halverwege de 19e eeuw verschenen omvangrijke alinea’s in de notulen die gewijd waren aan object-onderzoek en opgravingscampagnes. Deze waren tijdens de bijeenkomsten voorgelezen aan de leden. Vondsten gingen daarbij in besloten kring van hand tot hand. Voorlopig waren die campagnes verbonden aan personen, meistens leden van de Royal Society, die zodoende de meest gespecialiseerde kennis hadden en een rijke collectie opbouwden.²⁶⁸

Het *British Museum*, dat een overwegend natuurhistorische collectie had, verwierf in 1772 de eerste collectie oudheden. Het betrof de verzameling van de Britse gezant te Napels, Sir William Hamilton. Tegenwoordig wordt deze vrijwel uitsluitend gekend

recommended to involve them- but it must be founded on a close relation with philological teaching in its entirety [...]. If the philologists, following their aesthetic inclinations, remain distanced from the arts of the ancients, they forget that the antique monuments are of interest not just to themselves, but are indispensable sources for the understanding of antiquity’.

²⁶⁴ Ibid. Een buitengewone leerstoel was tien jaar ervoor opgericht. Vgl. Geominy (1986) 231

²⁶⁵ Trigger (2006), 80

²⁶⁶ Evans (2007) Het driehonderd-jarig bestaan van de Royal Society ging gepaard met een tentoonstelling die een indrukwekkend overzicht bood van hun verzamelingen en werkzaamheden. ‘Making History. Antiquaries in Britain 1707-2007’ in The Royal Academy, Londen

²⁶⁷ Marsden en Nurse (2007), 95,96

²⁶⁸ Evans (2007), 186

als de fabuleuze vazencollectie. Toch bevatte de verzameling ook sculptuur.²⁶⁹ En vergeten zijn inmiddels de talloze brokstukken vulkaansteen van de Vesuvius die hij verzamelde tijdens de vele voettochten naar de kraterrand, die hij beklom zodra hij vanuit zijn Napolitaanse studeerkamer rook ontwaarde. Hij was een kleurrijke figuur wiens rijke en beschaduwde leven door Susan Sontag in romanvorm beschreven is in *The Volcano Lover* (1996). Zijn hartstochtelijke belangstelling voor natuurhistorische fenomenen was net zo groot als die voor esthetische vondsten uit de klassieke oudheid. Daarmee kan zijn verzameling worden gezien als prelude op de transformatie die het museum in de komende eeuw zou ondergaan van een natuurhistorisch museum naar een museum voor oudheden. De aankomst van de op Frankrijk veroverde Egyptische ‘stukken’ in 1802, waren al vanaf het moment van de Engelse victorie onderwerp geweest tijdens de vergaderingen van de Trustees.²⁷⁰ Hierin werd besproken dat het Louvre, waarmee in dit verband het *Musée Napoléon* werd bedoeld, een uitdaging vormde voor een Brits equivalent. George Townley, wiens privécollectie Graeco-Romeinse sculptuur in Westminster op afspraak toegankelijk was, was sinds 1792 één van de Trustees van het *British Museum*. Samen met William Hamilton, de architect George Saunders en Taylor Combe- het latere hoofd van de antiekenafdeling, besprak hij de mogelijkheden voor een extensie van het oude Franse Mansion Montaguhouse, waarin de natuurhistorische collectie gehuisvest was. Het ging in 1802 dus in beginsel om de oprichting van het eerste museum voor Egyptische oudheden in Europa.²⁷¹ Dankzij de openbaarmaking van het Townleyarchief, en de verwerving daarvan in het *British Museum* eind jaren '90 van de afgelopen eeuw, zijn de eerste schetsen en notities beschikbaar geworden voor onderzoek (fig.6).²⁷² Zo wordt duidelijk dat niet Saunders maar Townley in februari 1803 een schets maakte voor een de New Gallery of New Building, zoals deze genoemd werd, met uitsluitend Egyptische stukken- en dat Saunders de vormgeving hiervan heeft overgenomen en voortgezet in zijn latere ontwerpen van 1803 (fig.7). Ook wordt, bij lezing van de dagboeken van Townley duidelijk dat het hoofddoel van de uitbreiding van het museum de ‘Alexandrijnse’oudheden betreft: een locatie die duidt op de plaats van waar de stukken op transport werden gezet en niet op die van herkomst: dan had Townley immers gesproken van ‘Egyptische Oudheden’, iets wat hij overigens wel deed in zijn schets.²⁷³ Verdere lezing werpt ook een nieuw licht op zijn invloed ten aanzien van de plaatsing van de pas na zijn dood verworven collectie. In februari schrijft Townley in zijn dagboek:

‘The subcommittee of the Trustees met twice at my house- decided with Mr. Saunders the surveyor that various lesser sort of rooms, except one large one for the Alexandrian antiquities would suit best for a repository of the different sorts of antiquities, now possessed by the museum, or those that were ever likely to go there- and some alterations in Mr Saunders plans were directed be prepared for the next meeting of the subcommittee. I was agreed that the Alexandrian Rooms should have an upper gallery, round which were to be placed the Etrurian vases of Sir W. Hamilton and perhaps the bronzes [...]’²⁷⁴

²⁶⁹ Jenkins (1992) 107

²⁷⁰ BM GM (General Meetings) December 11, 1802

²⁷¹ Hieraan wordt aandacht besteed in hoofdstuk 3: Universele geschiedenis in musea van oudheden

²⁷² Ian Jenkins (1992) heeft van de inhoud hiervan al grotendeels gebruik kunnen maken.

²⁷³ BMA TY 1/1/20, ‘Alexandrian pieces’, dagboek Townley, Londen 3 Januari 1803

²⁷⁴ BMA TY 1/1/20, *ibid.* Februari 1803

Vanaf dat jaar werden de ‘Egyptian Antiquities’ nog maar in één zaal van de in totaal tien vertrekken genoemd- de grootste inderdaad- terwijl de invulling van alle andere ruimtes blanco was gehouden. Townley moet in deze kleine kring wel hebben laten weten dat ‘those that were ever likely to go there’- zijn eigen collectie betrof.²⁷⁵ Met de collectie oudheden van het *British Museum* had men op dat moment met de beste wil nog geen drie zalen kunnen vullen. Pas na de omstandige verwerving van Townley’s collectie na zijn dood in 1805, is de nieuwe vleugel de geschiedenis ingegaan als ‘Townley Gallery’. Zo ontsnapte het museum aan de benaming Museum of Trophies.²⁷⁶ De *Townley Gallery* werd in wezen de eerste museale vleugel die naar een vermogende particuliere verzamelaar werd genoemd. Tot die tijd was dit een fenomeen voorbehouden aan vorsten en pausen. De *Townley Gallery* werd op die manier het Britse antwoord op *Musée Napoléon*.²⁷⁷ De *Townley Gallery*, geopend in 1808, was het eerste en nieuwgebouwde museum dat exclusief voor oudheden bestemd was in een onafhankelijke, civiele omgeving (fig.7). Zoals bekend was het eerste voorbeeld van een museum in een civiele omgeving het Conservatorenpaleis in Rome in 1471. De architect George Saunders, had kort daarvoor furore gemaakt met Kenwood House (Iveagh Beguest) vlak buiten Londen.²⁷⁸ De volmaakt neo-klassieke stijl van de *Townley Gallery* deed overigens niet onder voor de 17e eeuwse façades van Michelangelo die van het Capitool een architectonische eenheid maakte en ter uitbreiding van het museum het *Palazzo Nuovo* bouwde.

Vanwege de museale functie zorgde Saunders voor een glazen dak, waardoor de collecties op de boven verdieping profiteerden van een prachtige lichtinval. Daarmee deed het deed recht aan de wens van William Hamilton die bij de genereuze verkoop van zijn vazencollectie had opgedragen ze in het beste licht ten toon te stellen.

De inrichting van het museum volgde in beginsel de op Winckelmann gebaseerde iconologische traditie van Ennio Quirino Visconti, zoals deze in het *Museo Pio Clementino* gestalte had gekregen, en zoals die in het klein ook in Europese privé-collecties gebruikelijk was geweest. Het was een inrichting gebaseerd op mythologische hiërarchie, waarbij de objecten werden samengesteld naar wat zij representeerden. Een aparte plaats was ingericht met de twaalf portretbustes van de Romeinse keizers, gebaseerd op Suetonius.²⁷⁹

In 1803 overleed Hamilton. Na de voltooiing van de bouw was de inrichting in handen van een nieuwe generatie. Verantwoordelijk waren toen de conservator Taylor Combe en de oude beeldhouwer architect Joseph Nollekens, die opgevolgd werd door

²⁷⁵ BMA, TY 7/2229-2230. De twee schetsen zouden ook twee visies kunnen vertegenwoordigen, van Saunders en Townley- en ter voorbereiding van de bijeenkomst in Townley’s huis in Westminster, enkele dagen of weken na 6 januari 1803, toen dit was afgesproken in de bijeenkomst van de Trustees

²⁷⁶ In iedere door een medewerker van het British Museum geschreven geschiedenis van het museum wordt vroeg of laat stellig beweerd dat het museum, in tegenstelling tot het Louvre, geen ‘Museum of Trophies’ was. Laatstens door Jenkins (1992) en Wilson (2002). De competitieve aard van de vergelijking destijds wordt aan ambtenaren toegeschreven.

²⁷⁷ Nadien raakten we hiermee vertrouwd tegen het eind van de 19e eeuw, toen rijke industriëlen hun bezit verzilverden met filantropische schenkingen. In navolging van Groot-Brittannië bestonden in de laat 19e eeuwse Verenigde Staten musea bij de gratie van dergelijke schenkingen. Dit particuliere initiatief, wat gezien wordt als vorm van ‘nationbuilding’, heeft haar wortels in Groot-Brittannië. Zie voor Amerikaanse aspect Varnedoe (2002) 13-39. Ten onrechte veronderstelde hij dat dit systeem exclusief Amerikaans is en inherent aan een samenleving zonder traditionele aristocratie. Wel onderscheidend was de vroege inbedding in een fiscale structuur.

²⁷⁸ Daar bevindt zich het mooiste zelfportret van Rembrandt, uit 1661, met achter hem de uit de losse hand getekende cirkel.

²⁷⁹ In ‘Antikensammlungen des Europäischen Adels im 18. Jahrhundert [...]’ zijn talloze voorbeelden die dit onderstrepen (2000)

de jonge beeldhouwer Richard Westmacott.²⁸⁰ De oude Vaticaanse traditie om beeldend kunstenaars in te zetten voor de opstelling van de sculptuurcollectie werd hier voortgezet. Michelangelo, Bernini, Canova en Thorvaldsen waren immers allen artist-curators. In Parijs werd in het *Musée Napoléon* door een koppel van een academicus en een kunstenaar, Ennio Quirino Visconti en Hubert Robert, een theatrale opstelling gerealiseerd.²⁸¹ De Parijse thematische zalen, genoemd naar muzes en seizoenen, kregen hier, in Londen geen gevolg. De indeling van maart 1806, die het meest zorgvuldig in de plattegrond is ingetekend, laat zien dat er overwegend esthetisch gerangschikt was. De rode draad was voor wat betreft de Graeco-Romeinse beelden (ze bestonden grotendeels uit Romeinse kopieën) traditioneel, iconologisch en naar mythologische hiërarchie ingericht, maar niet consequent. Een kolossale buste van Minerva was het eerste beeld dat in de atrium-achtige entree te zien was, waarna een eerste ronde Pantheonzaal hoofdzakelijk aan Apollo- en Minervabeelden was gewijd, elegant en huiselijk gecombineerd met een bronzen candelaber en een enkele vaas. Precies zoals men gewend was van de collecties in Engelse Countryhouses, en precies zoals de in Nederland geboren Thomas Hope zou voorschrijven in zijn *Household Furniture and Interior Decoration*, dat in 1807 verscheen en een belangrijke smaakhervorming teweeg bracht.²⁸² Het vervolg van de *Townley Gallery* werd gekenmerkt door een bescheiden schaal en een harmonieuze, neoclassicistische inrichting, niet anders dan in de rijkere interieurs van die tijd. De eerste grotere zaal was gewijd aan bustes van godenfiguren, met als uitzondering twee portretbustes van Homerus. In een daaropvolgende Pantheon-achtige ruimte waren dynamische beelden ten voeten uit opgesteld, bijvoorbeeld de Discuswerper (fig.8). Vervolgens weer een zaal met bustes, nu hoofdzakelijk van Romeinse keizers. Een enkele sater of dieffiguur vormde hier dan weer de uitzondering. Eén zaal was geheel aan de Egyptische oudheden gewijd, terwijl in de laatste zaal een enkele Egyptische sarcofaag werd omgeven door allerlei vrouwelijke sculptuur.

De muren waren geschilderd in het daarbijbehorende kleurpalet dat sinds de opgravingen in Pompeii in de mode was: uitgesproken geel, ossenbloed rood en olijfgroen. Westmacott had hieraan nog enkele kleuren toegevoegd, pastels, die hij mengde in navolging van de kleurresten die behouden waren gebleven op de sculptuur van het Parthenonfries, en die ook gebruikt werden om de gipsafgietsels te kleuren op de plaatsen waar in het origineel nog resten aanwezig waren. Deze verfresten op de originele ‘Elgin Marbles’ waren tot de jaren ’30 van de twintigste eeuw, voordat het museum personeel de sculptuur in opdracht van de geldschieter Duveen eens grondig met spons en schuurmiddel onderhanden nam, te zien. De vroeg 19e eeuwse schok van de polychromie, van het feit dat de klassieke sculptuur ooit bontgekleurd was geweest, was vergelijkbaar met de discussie die rond de kleuring van de muren in de Townleygallery oplaaide. De kranten schreven dat de antieke sculptuur de geest tot reflectie moest dienen, en dat een gekleurde omgeving als deze meer geschikt was voor feesten en partijen.²⁸³ Toen de ‘Elgin Marbles’ in 1816 een onderkomen kregen in een tijdelijke aanbouw, werd de gehele collectie opnieuw ingericht. Zo ontstond het effect dat na het doorlopen van de Townleygallery, de Griekse originelen als apotheose werden ervaren. Dit werd versterkt door de atrium-achtige ruimte die voorafging aan de Temporary Elgin Room, en waarin de zogenoemde

²⁸⁰ Jenkins (1992) 107

²⁸¹ Sahut (1979)

²⁸² Volledige titel was: *Household Furniture and Interior Decoration Executed from Designs by Thomas Hope*

²⁸³ Jenkins (1992) 53

‘Phigaleianmarbles’, die afkomstig waren van de tempel van Apollo in Bassae, Arcadië, en die een latere stijl binnen de Griekse kunst vertegenwoordigden, een schilderachtige inleiding vormde op de onovertroffen sculptuur die daarop volgde.²⁸⁴ Dit gegeven werd geïntegreerd in de latere looprichtingen in het grote *British Museum* en kreeg ook in Reuvens’ museumschetsen gevolg.²⁸⁵

In de deccennia die daarop volgden werd er tot 1857 gewerkt aan het Masterplan van Robert Smirke, dat tegen het einde van de jaren 1820 werd gepresenteerd (fig.9). De staf werd in die jaren gaandeweg verder verjongd. In een tijd dat er aan de universiteiten nauwelijks posten waren voor oudheidkundigen, en géén in de archeologie, waren de hoofden van de verschillende departementen van oudheden de meest vooraanstaande professionals van hun tijd.²⁸⁶ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Reuvens, een jaar na zijn aanstelling in Leiden, voor de eerste maal na zijn Göttingse avontuur, voor langere tijd op reis ging naar Londen.

²⁸⁴ Jenkins (1992) 62

²⁸⁵ Vgl. Hoijtink (2002)

²⁸⁶ Wilson (2002) 89

Reuvens in Londen 1819

Reuvens nam, als één van de eerste archeologen van het continent, in Londen kennis van de ‘Elgin Marbles’ en bestudeerde de inrichting en de presentatie in de *Townley Gallery*. Direct bestelde hij een aantal pleisterkopieën van Atheense stukken bij Richard Westmacott. De beeldhouwer beheerde ook het gipsatelier van het *British Museum*. Zodoende was het Cabinet van Oudheden- ‘omdat nu eenmaal niet iedereen beschoren was naar Korinthe te reizen’- het eerste museum op het Europese continent dat de ‘overheerlijke stukken’ uit Athene, zoals Reuvens ze noemde, aan een breed publiek kon tonen (fig.10). Hij was zich ervan bewust dat de sculptuur, waarvan de aankoop door de Britse staat met zoveel rumoer omgeven was- en waar een sedertdien nooit meer geëvenaard parlementair debat was gehouden over esthetiek, over de kwaliteit van kunst, over persoonlijke voor- en afkeuren, over politieke beslissingen, over de superioriteit van de Griekse over de Romeinse sculptuur, over wat al niet- dat die sculptuur de humanistische canon deed wankelen. Het zou, zoals hij met zijn tijdgenoten deelde, de archeologie een geheel nieuwe wending geven en Winckelmann als hij nu geleefd had, tot geheel andere inzichten over de Griekse beeldhouwkunst hebben gebracht.²⁸⁷ In een brief aan Collot d’Escury, een van de curatoren van de Leidse Hogeschool, is te lezen hoe inspirerend Reuvens zijn Londense verblijf vond.

Het *British Museum* was in augustus en september gesloten voor algemeen publiek, maar dankzij voorspraak had hij de gelegenheid ‘om even als de kunstenaars alhier, ook gedurende de genoemde maanden deze schatten te komen bestudeeren; eene vergunning van welke ik dagelijks gebruik maak. Nu vind ik in dit Museum zoo veel meer dan ik verwacht had: behalve de verzameling der beelden van Townley en de vazen van Hamilton, behalven eene geheele zaal met uitmuntende Egyptische monumenten, vrucht der Engelsche overwinningen aldaar, behalve een menigte belangrijke opschriften als die van Rosette, en van Caap Sigeum de basreliefs van den tempel van Phigaleia, eerst in 1812 (in Arcadië) ontdekt, de basreliefs, hautreliefs, en geheele beelden van de gevels van het Parthenon te Athene; en afgietsels van menigte andere dergelijken; daarbij zijn deze stukken in mijn oog zoo geschikt om aan de geheele Archaeologie een ander aanzien te geven, dan dezelve tot nog toe had, vermits zij de eerste zekere overblijfselen zijn van den bloeyendsten tijd der Grieksche beeldhouwkunst, den tijd van Phidias; zij zijn zoo uitmuntend; en ik vind buitendien zulke goede gelegenheid om mij bekend te maken met eene andere, niet min belangrijke ontdekking, de alleroudste Aegenetische beelden, omtrent welker aard tot nog toe, buiten Italie, zeer weinig is bekend geworden; dat ik gemeend heb, dat een eenigzins verlengd verblijf alhier mij, en, zoo ik het zeggen mag, mijn vak niets dan nuttig konde wezen. Ik zoude zoo gaarne tot bevordering dier wetenschap in ons land mijn gering aandeel toe brengen. Daarenboven stel ik groot belang om de Hoogescholen van Oxford en Cambridge, en op het land eenige Druidische monumenten, in den smaak van onze Hunnebedden, te gaan zien; en nog eenige dagen terloops in Parijs door te brengen, vermits een gedeelte der schatten van het Parthenon aldaar tehuis behoort’.²⁸⁸

Zich bewust van zijn taak om Nederland weer deel te laten nemen aan het Europese discours, publiceerde hij in 1823 in het gezaghebbende *Classical Journal* een artikel

²⁸⁷ Reuvens (1822) 6,7

²⁸⁸ ACN 607, B nr. 2, Reuvens aan Collot d’Escury, Londen 27 augustus 1819

over de uiteenlopende interpretaties van het tympaan van het Parthenon: ‘Disputatio de simulacris quibusdam tympanorum Parthenonis ad Taylorem Combium Museo Britannici antiquitatibus praefectum’. Met dit artikel (boven iedere pagina stond ‘Prof. Reuvens on the Elgin Marbles’) positioneerde hij zich bovendien in het netwerk van filologen, waar hij in zijn vormende jaren mee kennis had gemaakt.²⁸⁹ Een groot deel betreft de uiteenlopende interpretaties die aan de verschillende onderdelen van de westgevel. Reuvens baseerde zich hierbij niet alleen op de sculptuur die hij wekenlang in het *British Museum* had bestudeerd, maar ook op de stukken van het fries die zich in het Louvre bevonden, en vooral op de 17e eeuwse tekeningen van Jacques Carrey, waarvan de originelen in Parijs waren. Die tekeningen waren een belangrijke reden voor de omweg via Parijs die Reuvens na zijn Londense maanden maakte. In een tabel (zie fig.11) die achter het tweede deel van zijn betoog was gedrukt, stond immers iedereen die er toe deed, de meest gezaghebbende als eerste: Visconti. Van Reuvens’ Duitse netwerk was Welcker uit Bonn opgenomen. Zonder hier iconologische interpretaties te willen vergelijken is het toch de vermelding waard dat enkele van Reuvens’ interpretaties – en daarin stond hij niet alleen-, zoals de figuren van Iris, Neptunus (Poseidon), Amphitrite op het westelijk pediment en Sol/Helios op het oostelijk pediment tot vandaag stand hebben gehouden.²⁹⁰ In de oude traditie van artikelen die bij wijze van brieven werden opgesteld, richtte hij zich, zoals in de titel te zien is, tot zijn collega in het *British Museum*, Taylor Combe. Een overdruk ervan stuurde hij naar gezaghebbende bibliotheken in Europa.²⁹¹ Het Nederlandse publiek liet hij al in 1822 kennismaken met de sculpturen van het Parthenonfries in het tijdschrift *Antiquiteiten*. Reuvens betoonde zich vooral vernieuwend in de notie van zorg voor monumenten in binnen- en buitenland en in de juridische, eigendomsrechtelijke aspecten daarvan. Opvallend is Reuvens’ stellingname ten aanzien van de Britse aankoop van de ‘Elgin Marbles’.²⁹² Hij deelde de lovende woorden van Canova, Visconti, en ook Quatremère de Quincy ten aanzien van de kwaliteit van de beelden. Met name die van Visconti waren doorslaggevend geweest voor de aankoop door de Britse staat. Reuvens vond dat deze wel wat ruim was in het ‘uitdeelen zijner lofspraak’ maar schatte toch in dat ze welgemeend waren, en niet zozeer ingegeven vanwege regeringsrelaties.²⁹³

Over de aard van de verwerving was Reuvens vrij duidelijk; hij distantieerde zich van het Franse standpunt dat er – hoe kon het ook anders- geen goed woord voor had: ‘[...] Aldus spreken een Italiaan, en twee Franschen (want Visconti kan voor een Fransman doorgaan), gedeeltelijk natuurlijke najveraars van alle verzamelingen van oudheden aan deze zijde der Alpen, gedeeltelijk landgenoten van hen, die aan de Engelse kunstminnaars niets dan speculatie-geest toeschrijven, die Lord Elgin een vandaal noemen, en op wier voorbeeld een beschaafde Böttiger, in 1806 deszelfs verrigtingen met den naam van kunsten-plundering heeft bestempeld’.²⁹⁴ In het vervolg van zijn inleiding, waarin hij minutieus alle hem bekende handelingen rond de verwerving beschreef, blijkt dat Reuvens culturele interventie volstrekt geoorloofd vond. Het belangrijkste motief hiervoor was dat de beschaafde wereld culturele monumenten uit

²⁸⁹ *Classical Journal* (1823) deel LV, 175-183; deel LVI, 273-287

²⁹⁰ Tabel (zie fig.11) vergeleken met interpretaties Cook (1997) 53 e.v.

²⁹¹ In het exemplaar van de Bibliotheca Georgia Augusta in Göttingen is op de titelpagina geschreven dat het door de auteur is geschonken.

²⁹² Zie hiervoor hfdst. 1, 37-39

²⁹³ ‘[...] het kan niet zo zijn dat het enkel een vrucht zou kunnen zijn van persoonlijke vriendelijkheid of zelfs van staatkundige eerbewijzing van de zijde van de Fransche regering’, (1822), afd. I, 4

²⁹⁴ Reuvens (1822) afd. I, 7

de handen van de barbaren moest zien te redden. Net als velen van zijn tijdgenoten beschouwde hij Moslims (Mohammedanen) als een gevaar voor de westerse, Europese, Philhelleense Christelijke cultuur. Hij nam dan ook een onverhuld standpunt in ten aanzien van de Turkse bezetter van Griekenland. Hij betoogde dat ‘veel uit Griekenland naar Europa komt, omdat het westen de grootheid van het gemis voelt van de beeldhouwwerken en andere overblijfselen der oudheid, vooral nu de woestheid der beheerschers van dit laatste land, luttel prijs stelt op dergelijke schatten’.²⁹⁵ Meermaals kwam Reuvens terug op het iconoclastische karakter van de Ottomaanse cultuur, en op de voorliefde van deze bezetter om beelden tot cement te vermalen of oude architectuuronderdelen te vermetselen: ‘En daar wij nu toch aan dit onderwerp zijn, vergunne ons den lezer, dat wij eenige andere staaltjes van de verwoestingen, waaraan de tempel blootgesteld was, hier bijbrengen. Somtijds vermaakten zich de ruwe overwinnaars der Grieken met de beelden tot doelwit van een behendig geweerschot te stellen [...]’, een sport waarvan Spon ook al getuige was geweest.²⁹⁶ Reuvens vond Elgins aankoop gerechtvaardigd, omdat het Parthenon zo beschadigd was, dat haar brokstukken zolang het Ottomaanse Rijk voortduurde, niet gerestaureerd maar eerder vernietigd zouden worden. Dat Reuvens zich verzette tegen de willekeurige sloop van gebouwen die nog wel overeind stonden en zich bezorgd toonde over schade die door oorlogshandelingen konden ontstaan, blijkt uit de waarschuwing die hij zijn lezers meegaf over de bedreigingen die Athene onder de Turkse bezetter nog te wachten stonden:

‘En om eindelijk de maat vol te meten, moet men weten, dat nog heden, vlak naast het Parthenon, in het Erechtheum, het Turksche kruidmagazijn zich bevindt, alwaar eenen en anderen Königsmark en Morosini [...], of welligt heden eenen Ypsilanti, en de uitvoering van het plan van Catharina de II afwacht, om den geheelen ondergang van alles wat op den Acropolis aan oudheden nog overeind staat, in eens te voltooijen.’²⁹⁷

Door dat hij de tekeningen van Carrey goed bestudeerd had, wist hij dat het Venetiaans bombardement van 1687 al grote delen van het Parthenon had beschadigd. Volgens Reuvens had Elgin de reststukken van verdere ondergang gered. Daarna vervolgde hij zijn betoog als een supporter van Elgin, door de Lord in vergelijkend perspectief van Europese verzamelgeschiedenis te plaatsen. Immers: ‘ook beeldhouwwerk en losse beelden, zoo ver die uit de verwoestende handen, of uit de afgunstige binnenhuizen der Turken te redden waren [...]’, zijn via de Levantse koophandel, of geleerde reizigers, in Europa terecht gekomen, ‘getuige alle, of een gedeelte, der marmers van Lord Pembroke en van Lady Pomfret, van Papenbroek en van Caylus’. Reuvens was hiermee een vroege vertegenwoordiger van het tot vandaag door de Britten gehuldigde standpunt dat de van het Parthenon afkomstige sculptuur in het beschaafde Londen beter af was dan in Athene.²⁹⁸ Het is in onderwerpen als deze, dat Reuvens’ juridische achtergrond behulpzaam was in het ontwikkelen van een oordeel. En het is precies de samenkomst van juridische en culturele kennis, die hem in deze tot bijzonder vernieuwende uitspraken doet komen. Hierbij blijft het niet bij een analyserende beschrijving, maar biedt met name de interpretatie aanleiding tot

²⁹⁵ Reuvens (1822) afd. I,12. Reuvens sprak steeds van de Turkse bezetter, waar hij het ook over de islamitische cultuur of het Ottomaanse Rijk had kunnen hebben.

²⁹⁶ Reuvens (1822) afd. I, 13

²⁹⁷ Ibid. (1822) 29, 30. Francesco Morosoni was verantwoordelijk geweest voor het Venetiaans bombardement in 1687 dat onherstelbare schade aan het Parthenon had aangericht.

²⁹⁸ Ibid. (1822) 13

inzichten die hem bruikbaar lijken. In de afweging van pro's en contra's van de omstreden aankoop, die hij nauwkeurig uiteenzet, licht hij toe dat de scherpe kritiek die Elgin te verduren kreeg typerend is voor het 'Engelse systeem'. Volgens Reuvens- die hierin cultureel onderscheid in de behandeling van juridische zaken zag- werd dat gekenmerkt door een krachtige oppositie om monopolieposities in meningsvorming uit te sluiten. De kritiek van Byron legde Reuvens naast zich neer: 'Byron is een dichter, en dan is alles geoorloofd, zolang het maar poezie is'. De kritiek van andere Engelsen- Clarke en Dodwell- interpreteerde hij als jaloezie, en begreep dit ook wel: 'de beiden hadden in deszelfde tijd gereist in Griekenland en niets mogen vervoeren, vanwege een embargo ten behoeven van de gezant [...] dr. Clarke heeft van Eleusis een bovenstuk van een kolossaal Ceresbeeld weggevoerd, tot groot verdriet, en bijna onder vervloekingen, der inwoners, die hetzelve in bijgeloovige eere hielden..'. Dat de Franschen hevig op Lord Elgin schelden, (om een onaardig woord bij eene onaardige zaak te gebruiken), is natuurlijk, indien het waar is, dat zij zelve, en tevergeefs, naar het bezit van die schatten hebben getracht [...] Ook hebben zij in der tijd even onbehoorlijk gehandeld met Sir W. Hamilton, den Engelschen gezant te Napels, wiens alom beroemde verzameling van zogenaamde Etrurische vazen eenen zeer voordeeligen invloed op de verbetering van de kunstmaak in Engeland heeft gehad.²⁹⁹ Dit bijkomende voordeel paste in de beschavingsidealen van die tijd: verrijking van kunstcollecties kon het beschavingsniveau van een natie verheffen. Reuvens koos partij voor de Engelsen, maar dweept niet met Elgin. Hij vond hem zelfs op punten overschat, aangezien er ook veel anderen waren die na succesvolle opgravingen hun vondsten hadden mee gebracht- belangrijke vondsten bovendien, die 'voor de geschiedenis van de kunst niet minder gewichtig zijn dan 'de ontzettende uitgaven' van Lord Elgin. Uit de Franse kranten van 1812 of 1813 herinnerde Reuvens zich:

Quod non fecere Gothi,
Hoc fecere Scoti³⁰⁰

Waar Reuvens partij koos voor de Engelsen, onderstreepte hij dit nog eens door de Franse deugdzaamheid op dit punt te weerleggen:

'men herinnere zich het voorbeeld van den Abt de Fourmont, die zich niet schaamde te berigten, dat hij, in Griekenland, eenige der opschriften, door hem afgeschreven, heeft verbrijzeld, bedorven, en onder den grond begraven, 'pour assurer a son pays la gloire exclusive de ses découvertes: eene bekentenis, die deszelfs verdediger, de Heer Raoul-Rochette, schoon de handelswijze afkeurende, echter als daadzaak gemeend heeft met nadere bewijzen te moeten staven'.³⁰¹

Reuvens voorzag de gevolgen van de Griekse natievorming. Zonder het recente begrip 'nationaal erfgoed' te gebruiken, raakt hij de ziel van een discussie die pas eind jaren 1870, toen Griekenland een Nationaal Museum oprichtte, voor het eerst werd gevoerd:

'Indien het den steller van dit berigt geoorloofd ware, over de waarde van Lord Elgin's onderneming zijn oordeel te vellen, dan zoude hij kortelijk zeggen, dat de gebouwen te Athene zoo veel niet geleden zullen hebben als men zich verbeeldt, daar

²⁹⁹ Reuvens (1822) 28, 29

³⁰⁰ Ibid. 30. Een parafrase op de Romeinse aanklacht tegen de pausen die de stad als een bouwplaats recycleden: 'Quod non fecerunt barbari. Fecerunt Barberini', Hibbert (1985) 189

³⁰¹ Reuvens (1822) 30

andere reizigers zulks stellig tegenspreken; dat, wel is waar, de behandeling misschien voorzigtiger had kunnen zijn; doch dat de vervoerde stukken te Londen veiliger staan, dan te Athene, en in eene der hoofdsteden van de beschaafde wereld meer nut doen, dan in een ander land, dat Turkye heet, en aan het andere eind van Europa gelegen is.- Zoo schreef hij [Reuvs] in de jare 1820: men zal zien, of de Grieksche gebeurtenissen van 1821 deze oordeelvelling logenstraffen, of bevestigen.’

Uit Reuvs’ publicaties, het artikel in *Antiquiteiten*, de geleerdenversie in Latijn in de *Classical Journal* van Valpy, en uit een anders gestelde maar gelijksoortige verhandeling voor het Koninklijk Instituut spreekt dat Reuvs een groot geleerde was wiens vraagstellingen de alledaagse wetenschap ontstegen.³⁰² Daarnaast paste het in Reuvs’ multidisciplinaire (recht, archeologie, politiek) denken, dat hij in navolging van zijn Göttingse voorbeelden ook toepaste in het onderwijs. Zo beschouwde hij de archeologie-met de filologie en de historische bron in de hand- als vroegste bron van staatsvorming, en gaf dan ook college naar Heerens Ideeën über die Politik (1804).³⁰³

Reuvs verbleef zeker vier maanden in Londen. Na een bezoek aan Oxford en Cambridge en waarschijnlijk ook Stonehenge is hij eind oktober of begin november naar Parijs vertrokken, waar hij de tekeningen van Carrey van het Parthenon heeft bestudeerd en nagetekend voor publicatie in *Antiquiteiten* (fig.12). Eind november, voordat bevroren rivieren de terugreis zouden belemmeren, moet hij terug zijn gegaan naar Nederland. Als hij al een dagboek bijhield, is dat helaas niet overgeleverd. Nu zijn vader gestorven was en Louise Blussé nog niet in zijn leven, is de kans om privé-correspondentie uit die maanden te vinden vrij gering. We moeten het dus doen met luttele fragmenten, bewaard in zijn museum, de Leidse universiteitsbibliotheek, en met zijn publicaties in *Antiquiteiten*. Deze laatste zijn een *Fundgrube* voor kritische en op punten hilarische museografische behandelingen van contemporaine collecties in Europa. Waar mogelijk doorspekte Reuvs zijn verhandelingen met kritiek op de bekrompen geest van tijdgenoten die te weinig oog voor cultuur hebben, en werkt hij als een kroniekschrijver als hij geruchten van stadsgenoten over afwezige verzamelaars optekent, uit irritatie dat hij voor niets naar dat oord is afgereisd.

Naast de verschillende publicaties die hij wijdde aan Lord Elgin en zijn Marbles, verscheen er in 1823 een beschrijving van de oudheden en collecties in Noord Duitsland (die hij samen met Louise had bekeken, tijdens de reis na hun huwelijk in 1822). Daarin verwijst hij zo veelvuldig naar andere verzamelingen, dat op die manier toch nog een enkele Londense ervaring overgeleverd is. Resteert ons een enkele handtekening in een bezoekersboek- ofschoon die nog nauwelijks werden gebruikt. En twee brieven aan de Curatoren Collot d’Escury en Smalldenburg, notities in ‘Memoranda in adornado novo Museo’ (fig.13), waarin hij aantekeningen en schetsen over kleur, licht en wijze van presentatie in het *British Museum*, het huis van Thomas Hope, het Ashmolean in Oxford en de Trinity Library in Cambridge maakte. Ze dienden ertoe eerste gedachten te ontwikkelen over een onder architectuur te bouwen

³⁰² Het is niet verwonderlijk dat dit, naast verder te bespreken publicaties, na zijn dood werd gememoreerd in het Koninklijk Nederlands Instituut, op 31 augustus 1835. Koninklijk Nederlands Instituut, Proces- Verbaal van de acht-en-twintigste Algemeene Vergadering van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten, gehouden in Amsterdam, den 31sten augustus 1835

³⁰³ Otterspeer (1992) 43

museum in Leiden, en wel van vier kamers, ‘stel elk 20 v. L., 15 v.br.= 70 x 4 =280 voet’. Het was een eerste gedachte over een thema dat nog in allerlei variaties uitgewerkt zou worden.³⁰⁴

Reuvens logeerde al die tijd aan Strand 61, bij een industrieel, Mr. Weiss, die daar een indrukwekkende handel in chirurgische instrumenten aan huis had. Alle musea en collecties van ‘ancient marbles’ die Reuvens in Londen opgegeven had gekregen van zijn collega Taylor Combe waren van daaruit op loopafstand te bezoeken: van de Markies van Lansdowne in Shelburne House, van de Graaf van Buccleugh aan de Privy Gardens, en van Thomas Hope: Duchess Street House op St. Lavendish Square. Het huis van de architect John Soane stond niet op Combe’s lijstje. Het was er al wel, maar slechts af en toe te bezichtigen. Pas in 1825 werd het geopend voor bezoekers, en een gastenboek werd voor het eerst in 1830 bijgehouden. Dankzij de beschrijving in de Duitslandreis (herfst 1822) in *Antiquiteiten*, weten we dat Reuvens in 1819 of 1821 bij Thomas Hope is geweest. De cosmopoliet, architect, beeldend kunstenaar en verzamelaar Thomas Hope (1769-1831) had zijn jongste jeugd in Haarlem doorgebracht in het door de familie gebouwde Welgelegen.³⁰⁵ De Schotse bankiersfamilie had in de onzekere jaren van de Bataafse revolutie haar vermogen veilig gesteld door naar Londen te verhuizen. De aanleiding van Reuvens beschrijving vormde de bezichtiging van de verzameling van de schatrijke bankier Bethmann in Frankfurt, die zijn buitenplaats enkele dagen en uren voor publiek had opengesteld. Reuvens was getroffen door de fraaie tuin, de collectie beroemde pleisterbeelden waarvoor een smaakvol tuinhuis was ontworpen, en een enkel antiek stuk, naar hij zich herinnerde een grote Griekse (Etruskische) vaas:

‘Maar zoo veel goeden smaak in de schikking geloof ik niet, elders gezien te hebben. De meeste Engelsche bijzondere verzamelingen, en geheel Italië zijn mij, wel is waar, onbekend; eenige kamers van den heer T. Hope te Londen zijn wel in dezelfden geest, en zelfs veel prachtiger, maar ook veel meer overladen, en dus minder innemend.’³⁰⁶

Het grootste deel van Hope’s sculptuur- en vazenverzameling bevond zich niet in Londen, maar in *Deepdene*, het buiten van de familie in Surrey. De vergelijking die Reuvens maakte met het smaakvolle interieur in Frankfurt is treffend, aangezien het vooral om het interieur van neo-stijlen ging, en niet alleen om de authenticiteit van collecties. Hope, die alle tekeningen van zijn ontwerpen voor weinig geld te koop aanbood, en voor het eerst de term ‘interior decoration’ bezigde, had hiermee werkelijk voor ogen dat het de smaak van deambachtslieden, en tot slot van de hele bevolking zou verbeteren. Het huis, waarin zijn vrouw Louisa Beresford de hoofdrol speelde tijdens excentrieke ontvangsten, vormde een eigentijdse reflectie op de universaliteit van het wereldbeeld, en was een ontmoetingsplaats van de *Beau Monde*. Van *Duchess House* in Londen zijn verrassend weinig aquarellen overgebleven, zeker gezien het feit dat het door duizenden bezoekers gefrequeenteerd werd. In de tentoonstelling *Thomas Hope. Regency Designer*, die in het voorjaar van 2008 in het *Victoria & Albert Museum* aan hem werd gewijd, was op basis van alle beschikbare bronnen getracht het huis te reconstrueren. Zo werd een aantal kamers, in Egyptische, Indische en Griekse stijl ingericht met alle nog overgebleven prototypes van meubels

³⁰⁴ RMO/ARA 324 15.1/1, 3. Zie ook Schneider (1984) en Halbertsma (2003) 29

³⁰⁵ Voor een beschouwing over zijn brede kennis, zie de bijdrage ‘Hope’s Philosophical Excursus’ van Roger Scruton in Watkin (2008) 243-246

³⁰⁶ *Antiquiteiten* II, II, 4 (1823) 192-193

en kunstnijverheid die Hope had laten vervaardigen. Het ‘Lararium’ kon geheel gereconstrueerd worden, aangezien alle daarin geplaatste godenbeelden nog getraceerd waren in vele collecties. De mahoniehouten kabinetjes waarover Reuvens al enkele notities maakte in 1819, stonden opgesteld met kleine vazen (fig.14). Zij waren in vorm gebaseerd op een ‘columbarium’, een gestyleerde vormgeving van de gelijknamige begraafplaatsen buiten Rome.³⁰⁷ In het *British Museum* was deze opstelling overgenomen (fig.15). Reuvens was hier zo enthousiast over, dat hij een schetsje maakte voor zijn museumplannen (fig.16). In zijn eerste getekende museumplattegronden zien we deze terug (fig.17).³⁰⁸ Ian Jenkins schrijft dat Hope’s collectie zich van Townley, van *Lansdowne* onderscheidde door er een eigen visie aan toe te voegen.³⁰⁹ Dat Reuvens het prachtig vond, maar de voorkeur gaf aan het ingetogen interieur van Bethmann, moet wel zijn ingegeven door zijn calvinistische milieu. Voor alle museuminterieurs die hij bij zijn door het neo-humanisme gevormde collega’s aantrof geldt, net zoals de voorkeuren die hij ontwikkelde voor zijn eigen museum van oudheden, dat de objecten geen weelderige decoratie behoeften.

Reuvens bewoog zich in Londen in academische kringen, met de daarbij behorende introducties die niet heel anders waren dan die Müller drie jaar na Reuvens beschreef in de brieven aan zijn ouders en geleerde mentoren in 1822. De reis van zijn collega uit Göttingen was vermoedelijk deels dezelfde, aangezien Reuvens hem nog een lijstje aanbevelingen mee had gegeven voor Engelse filologen. Ook hij ging, met een zelfde doel, net als Reuvens, ook nog door naar Parijs. Dat was blijkbaar op dat moment de geleerdenroute ter bestudering van de nieuwverworven Griekse sculptuur.³¹⁰ Dat Müller, die bij Reuvens de pleisterkopieën van de ‘Elgin Marbles’ had gezien, deze sculptuur ook overweldigend en belangrijk vond, lijdt geen twijfel. Het portret (zie fig.18) van hem toont de jonge wetenschapper tegen de achtergrond van de gipsen die hij eveneens voor zijn collectie bestelde, en die in uitstekende conditie bewaard zijn gebleven in de door Heyne opgerichte universiteitscollectie. Over Reuvens’ bijdrage aan de *Classical Journal* schreef hij aan Böttiger, met dezelfde jaloerse toon die zijn latere uitlatingen over Reuvens’ publicaties kenmerkte: ‘Wie wenig bedeutend ist des wackern Reuvens Abhandlung, die er mich kürzlich schickte, ihnen gewiß auch.’ Böttiger kwam hier niet op terug.³¹¹ Müller, wiens glas vergeleken met het half volle van Reuvens, vaak half leeg was, ergerde zich aan Engeland zoals hij zich geërgerd had aan Nederland. Het enige werkelijk positieve wat hij opmerkte was dat de kleding aanmerkelijk beter was dan in Duitsland. Om zich te kunnen vertonen had hij het een en ander aangeschaft. Verder verlangde hij naar huis. Aan Heeren schreef hij: ‘Eigentlich lebe ich auch jetzt schon mit meinen Gedanken mehr in Göttingen und Deutschland überhaupt, als in England. Der allgemeinen Character der Nation ist

³⁰⁷ Watkin (2008) 410, 411. Zie ook Zutter (1989) 113: De architect John Soane liet zich hierdoor inspireren en noemde de kelder van zijn woning aan de *Lincoln’s Inn Fields* de ‘Catacombs’, die hij inrichtte met urnen en grafstèles. Jörg Zutter, die Humbert de Superville als uitgangspunt nam voor een kunsttheoretische beschouwing van oudheidkundige verzamelingen en musea onderzocht hierin het thema van de dood. Hierin functioneert het museum als een monument van herinnering, een mausoleum, en een heiligdom. In dit verband ziet hij ook de *columbaria*.

³⁰⁸ RMO/ARA 324, 15.1/1, 38. Bij de herinrichting van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden in 2000, is Reuvens’ plan uitgevoerd.

³⁰⁹ Jenkins (2008) ‘[...] there is poetry in the setting out of his collections that distinguishes Hope’s from other comparable house museums in contemporary London’ 107

³¹⁰ Kern (1936) 30

³¹¹ Göttingen 4 juli 1824, in: Müller [ed. Svoboda], (1950) 87

meiner Geistesrichtung zu sehr zuwider, und meine hergebrachten Vorurtheile nehmen täglich zu.³¹²

In tegenstelling tot Müller had Reuven's het in Londen geweldig naar zijn zin. Hij breidde zijn boekencollectie uit en legde contacten met boekverkopers, die getuige de rouwcorrespondentie na zijn dood in 1835 tot vriendschappen leidden die zijn korte leven lang zouden duren. In 1821 vertrok hij opnieuw naar Londen. Zozeer was hij gegrepen door nóg een collectie: die van het Museum van de Engelse Oost-Indische Maatschappij.³¹³

In Engeland was er, anders dan in Duitsland, geen sprake van een antiquarische impasse. Intern nauwelijks aangetast door de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen kon Engeland als natie haar Verlichtingsidealen voortzetten. *British Classicism*, om de op het eiland toegespitste benaming hiervan te gebruiken, was al in de 17e eeuw dominant, en werd vooral zichtbaar in een op velerlei wijze geïnterpreteerde classicistische architectuur. Een van hogerhand strategisch ingezet bindmiddel als het neohumanisme was niet nodig. De oude relatie tussen de universiteiten van Cambridge en Oxford met de Anglicaanse kerk leidde zelfs tot een forse rem op filologische ontwikkelingen. Conservatisme vierde hoogtij als reactie op de continentale revoluties.³¹⁴ Het neo-classicisme dat nergens buiten Rome zoveel succes had als in de hogere kringen in Engeland, werd in de eerste decennia van de 19e eeuw geïntegreerd in het onderwijs, terwijl de vruchten van de in de vorige eeuw opgebouwde particuliere collecties oudheden in diezelfde jaren aan de 'nation' werden verkocht of gedoneerd en zodoende een publiek doel diende. Het op het continent, door de Napoleontische oorlogen, onderbroken patriotisme van de late 18e eeuw werd in Engeland- ook in de vorm van de eerder genoemde opgravingen in Wiltshire - gecontinueerd. De geschiedschrijving, mede ontstaan door eigen natuurhistorisch onderzoek en de inzichten rond transformatieprocessen werd gretig in wetenschappelijke vraagstellingen opgenomen, en voedde het vooruitgangdenken waarmee het Britse koninkrijk zich in de eerste helft van de 19e eeuw tot een wereldmacht ontwikkelde. De culturele hegemonie werd zelfgenoegzaam bevestigd in de herleving van de belangstelling voor de eigen geschiedenis waarbij de belangstelling voor de Middeleeuwen aan populariteit en betekenis in de natie won. In de herleving van de gotische bouwkunst vanaf de dertiger jaren, weerspiegelde zich de glorie van de oudste Britse constitutionele tradities.

Tegelijkertijd begon in Bloomsbury in Londen de bouw van het *British Museum* in een uitvergroting van de neoclassicistische bouwstijl van Smirke. Het museum zou ingericht worden volgens het concept van de 'Chain of Art'. Hierbij zouden de galerieën met beeldhouwkunst de ontwikkeling van de beschaving in de oudheid behandelen. Bij de inrichting daarvan, vanaf 1835 (Reuven's sterfjaar) kwam het alsnog tot een verschil in inzichten. Dit werd uitgekristalliseerd in de decennia die daarop volgden. Aan de ene kant stonden de conservatieve estheten, die vasthielden aan een vastomlijnd stelsel van neo-classicistische waarden, en aan de andere kant de archeologen, een 'nieuw ras van professionele archeologen dat beïnvloed was door het Darwiniaanse evolutiedenken en radicale wetenschap'.³¹⁵ Deze tegenstelling is vooreerst uitgewerkt in een voorbeeldige museologische studie van Ian Jenkins' *Archaeologists & Aesthetes* (in the Sculpture Galleries of the *British Museum* 1800-

³¹² Kern (1936) 31

³¹³ Dit wordt behandeld in hoofdstuk 3: Universele geschiedenis in musea van oudheden

³¹⁴ Stray (2002) 123 e.v.

³¹⁵ Jenkins (1992) 9

1939).³¹⁶ De problematiek laat zich goed vergelijken met de tegenstelling tussen de ‘Sach’- en ‘Tekst’ filologen in Duitsland. Ze is ook herkenbaar in de totstandkoming van het concept voor het *Alte Museum* in Berlijn. Het Louvre was zo sterk geworteld in een paleiselijke traditie, dat er sinds Napoléon ondubbelzinnig sprake was van een kunstmuseum. De hierboven aangegeven discussie werd daar pas in de tweede helft van de eeuw binnen de academische en museale wereld gevoerd, waarbij Krzysztof Pomian onderscheid maakt tussen archeologische musea met respectievelijk een ‘kunst’- en ‘techniek’museum.³¹⁷ Uiteindelijk is ze ook herkenbaar in de verschillen in opvattingen tussen de filoloog-archeoloog Reuvens en de estheet David Giottino Humbert de Superville (1770-1849), die vanaf 1818 directeur-kunstenaar van de Tekenakademie ‘Ars Aemula Naturae’ was Humbert de Superville. Hij was tevens beheerder van de pleisterbeelden die zich in het zelfde pand als Reuvens oudheden bevonden.

IV Een archeoloog en een estheet in Leiden

Een vergelijking van de eerste musea van oudheden in Europa laat zien dat deze een reflectie vormden op de hierboven beschreven ontwikkelingen. In alle musea van oudheden- op Thomsens museum in Kopenhagen na - vormde universele geschiedenis de afbakening voor het verzamelgebied. In musea in Noordwest Europa kan op basis van de aanwezigheid van een afdeling met niet-Romeinse oudheidkundige vondsten uit eigen bodem worden opgemaakt of het classicisme plaats heeft gemaakt voor historisme en de ontwikkeling van specifiek nationale ‘individuele’ geschiedschrijving. Het belangrijkste gevolg van de geschiedfilosofie in musea vanaf de jaren 1820 was de ambitie voor een chronologische ordening.

Berlijn

De discussies rond de nieuwbouw van het ‘Museum am Lustgarten’ in Berlijn, dat voltooid werd in 1830, en waarvan Reuvens in 1822 de eerste bouwwerkzaamheden al heeft kunnen aanschouwen, weerspiegelen de hierboven beschreven ontwikkelingen (fig.19). Het museum, gebouwd door Karl Friedrich Schinkel, was de belichaming van het neo-humanisme, net zozeer als het Walhalla in Regensburg van Leo von Klenze de monumentalisering ervan was. Dat het classicisme na 1840 definitief plaatsmaakte voor het historisme, en de universele geschiedschrijving vervangen werd door individuele geschiedschrijving, is nergens meer expliciet herkenbaar dan in het feit dat Schinkels museum sedertdien- en dus al binnen tien jaar- het ‘Alte Museum’ heette. De plannen voor het Neue Museum, dat in 1855 werd geopend, dateren uit dat zelfde jaar. Het ‘Alte’ Museum, waarin naast de oudheden ook schilderkunst was ondergebracht, was het eerste openbare kunstmuseum van Duitsland. In de sculptuurafdeling was volgens de catalogus slechts één eigentijds beeld opgenomen:

³¹⁶ Jenkins’ publicatie (1992) heb ik voor het eerst gebruikt bij mijn afstudeerscriptie: ‘Inhoud en vorm van klassiek/ mediterrane archeologische tentoonstellingen in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden en in het Allard Pierson Museum te Amsterdam versus: inhoudelijke en methodologische ontwikkelingen in de mediterrane archeologie, in de museologie; en de weergave ervan in de dag- en weekbladers’ (VU, Archeologie, 1994). Toen ik in 2001 begon met dit onderzoek, en in het archief van het RMO brieven aantrof van Reuvens over Humbert de Superville, heb ik me voorgenomen om te onderzoeken of het thema van de archeologen en de estheten in vergelijkend perspectief geplaatst kon worden. Dit hoofdstuk is daarvan het resultaat.

³¹⁷ Pomian (1992) 81-95

een pleisterkopie van een buste van Napoleon Bonaparte, waarvan het origineel van Antoine Denis Chaudet in het Louvre staat. Het beeld was opgesteld in de zaal met Romeinse keizers en duidt wellicht op het feit dat Napoleon zich nadrukkelijk in hun voetsporen had geplaatst.

Op zich is er niets merkwaardigs aan dat museale concepten al bij hun opening achterhaald zijn. Reuvens maakte bij gebrek aan een deugdelijk gebouw en in een niet aflatend vertrouwen op betere tijden, talloze schetsen. Iedere nieuwe verzameling, ieder nieuw verzamelgebied en ieder mogelijke nieuwe locatie vormde aanleiding tot verandering van de plattegrond.³¹⁸ De periode tussen de eerste plannen en de eerste steen beslaat vaak meer dan een generatie. Daarnaast hangt de bouw van culturele instellingen samen met economische hoogconjunctuur. Plannenmakerij begint met de behoefte aan vernieuwing; nieuwbouw komt nooit zonder discussie tot stand. Vaak gaat het hierbij om fundamenteel nieuwe inzichten die bevochten worden. Dit was ook de situatie in het Alte Museum in Berlijn. De conceptfase hiervan kan geïnterpreteerd worden als een reflectie op de veranderende opvattingen in de kunstgeschiedenis van die tijd, van een cyclische naar een lineaire ontwikkeling.³¹⁹ Deze verandering liep parallel aan de ontwikkelingen in de filologie. In 1797 ontvouwde Aloys Hirt, in aanwezigheid van koning Frederik Willem II van Pruisen, de eerste plannen voor een kunstmuseum, bij voorkeur *in* de kunstacademie.³²⁰ Hirt zag de kunstgeschiedenis als een cyclisch fenomeen. De bezoeker moest kennis kunnen nemen van de hogere bloei, het afnemen daarvan en verval en de wederopbloei van de kunsten. De kunstenaars in opleiding zouden door de schilderkunst en beeldhouwkunst worden geïnspireerd tot nieuw werk en dat zou de kwaliteit daarvan ten goede komen. In Hirts plannen vormde de sculptuurcollectie van de koninklijke verzamelingen uit Berlijn en Potsdam de basis voor de representatie van de oudheid. De ordening hiervan zou volgens de traditionele mythologische benadering van Winckelmann plaatsvinden, zoals Hirt veelvuldig had gezien in de jaren dat hij in Rome woonde. Hij had daar met grote regelmaat het *Pio-Clementino* museum bezocht, dat in de jaren 1770 geopend werd als eerste openbaar toegankelijke ‘satellietmuseum’ van het Vaticaan en dat geheel gewijd was aan de collecties van de klassieke oudheid.³²¹ Winckelmann, die hier samen met Mengs optrad als adviseur, bracht een mythologische ordening aan, gevolgd door een indeling van de bustes van Grieken, Romeinen en barbaarse (vreemde) volken. Deze ordening werd streng gevolgd maar kreeg wat lucht door de benaming van de zalen. Deze is daardoor misleidend, omdat hierin vaak werd verwezen naar één dominante voorstelling in een mozaïekvloer (zoals in de *Gabinetto delle maschere*) of naar de belangrijkste stukken in een zaal (zoals naar de riviergoden in de *Stanza dei Fiumi*). Diersculpturen-die Winckelmann in hun schoonheid bijna gelijkwaardig achtte aan de naakten- kregen een eigen *Sala* of *Stanza degli Animali*, de grote noviteit in het museum, waarbij de ordening van Linnaeus het uitgangspunt was.³²²

³¹⁸ Al deze schetsen zijn ondergebracht in ‘Museumplannen 1818-1880’, RMO/ARA/324 15.1/1

³¹⁹ Van Wezel (1993), (1999), (2004)

³²⁰ Ibid. (1993) 320

³²¹ Nadat het gehele Vaticaan als museum werd opengesteld werd het *Museo Pio-Clementino* onderdeel van een vaste looproute. De oorspronkelijke toegang via de monumentale trap van Simonetti, is sedertdien afgesloten.

³²² Gallo (1993) 282

Hirt had het liefst, net als in Rome was gedaan, de ordening naar de aard van de voorstelling gemaakt. Alleen dan zou er een onderscheid naar groei-bloei-verval-wedergroei etc. te maken zijn, maar zo rijk was de koninklijke Pruisische verzameling niet. Hirt thematiseerde zijn museumplannen in 1798, en ordende als volgt:

- I oppergoden
- II lagere goden en genii
- III helden en atleten
- IV bustes
 - van Grieken
 - van Romeinen
 - van barbaarse volken³²³

In het *Musée Napoléon* in Parijs werd deze 18e eeuwse wijze van opstellen onder leiding van Ennio Quirino Visconti tussen 1800 en 1814 niet werkelijk vernieuwd. Met de beste stukken binnen handbereik stelde hij net zoals in het Vaticaan thematische opstellingen samen die werd aangekondigd in de benaming van de zalen: ‘Salle des Empereurs’, ‘Salle des Saisons’ (fig.20), ‘Salle des Muses’, ‘Salle des Fleuves’. De decoraties die nieuw werden gemaakt (enkele oudere uit het paleis werden in tact gelaten) volgden in de Romeinse traditie - de fresco’s in de ‘Stanza della Segnatura’ van Julius II in het Vaticaan, de plafonds van de Villa Borghese, Villa Albani, *Museo Pio Clementino* - het thema van de zalen. De thema’s kwamen deels overeen met die in het *Pio Clementino* en de ordening werd er ook niet fundamenteel veranderd. Nog steeds werden de objecten naar de aard van hun voorkomen gerangschikt. In de beeldvorming over het museum werd de aandacht steeds gevestigd op het beeld van Laocoön. Voor Napoléon symboliseerde de confisquering van deze mythische stichtingsfiguur van Rome de transplantatie van Rome als cultuurcentrum naar Parijs, waardoor het beeld een historische betekenis kreeg.³²⁴

Door de Napoleontische oorlogen en de politieke onzekerheid direct daarna, kwam het niet eerder dan 1822 tot een koninklijk besluit om in Berlijn een museum op te richten. Hirt’s visie was dus achterhaald, zowel in theorie als in praktijk. Samen met de architect Karl Friedrich Schinkel (1781-1841) was hij lid van de commissie die de koning moest adviseren. Schinkel eiste hierbij een steeds grotere rol op, tot dat van Hirt weinig overbleef dan de eer de geestelijke vader van het project te zijn. Hirt was ook de ontwerper van de tekst die op de façade verscheen: *Fridericus Guilelmus III studio antiquitatis omnigenae et artium liberalium museum constituit MDCCCXXVIII*: Frederik Willem III heeft het museum in 1828 gesticht voor de studie van allerlei oudheden en de vrije kunsten. De inscriptie met het jaartal van Hirt’s zelf gekozen ontslag, kreeg veel kritiek. De Latijnse taal vond men ouderwets en bovendien was er ook nog wel iets op de stijl aan te merken. En met het woord ‘studio’ was een verkeerde nadruk op het doel van het museum gelegd, aangezien het niet meer om studie alleen ging, maar ook om genot.³²⁵

In najaar van 1822 jaar was Reuvens in Berlijn. Samen met Louise bracht hij een bezoek aan de Academie voor Beeldende Kunsten, en aan de oude filoloog Friedrich August Wolf. Over de aard van het bezoek is niets bekend en ook naar de rest van het programma is het gissen, aangezien het beloofde reisverslag van Dresden en Berlijn,

³²³ Van Wezel (1993) 320-321

³²⁴ Over de adaptatie en continuering van mythe in Europese geschiedenis zie Settis (2007) 96

³²⁵ Van Wezel (1993) 327-328, en noot 54

zoals aangekondigd in *Antiquiteiten*, er niet kwam.³²⁶ Schinkels schetsen voor het Berlijnse museum werden in 1825 in Europa verspreid. Het gebouw, waarvan de kern evenals in het Romeinse *Museo Pio-Clementino* bestond uit een nabootsing van het Pantheon, was niet meer alleen bestemd voor sculptuur en schilderkunst. Bij de inrichting was waar mogelijk onderscheid gemaakt in Griekse en in Romeinse beelden. Een traditionele opstelling, waarin ‘Graeco-Romeinse sculptuur’ als één collectie was opgesteld was sinds de tentoonstelling van de ‘Elgin Marbles’ in Londen- en de daarmee gepaard gaande devaluatie van Romeinse sculptuur- niet meer geoorloofd. Daarnaast won, parallel aan filologische ontwikkelingen, het oorspronkelijke van een cultuur, en daarmee de authenticiteit van een object aan belangstelling. De Romeinen werden met terugwerkende kracht van kopieerzucht beticht. De jacht op authentieke Griekse oudheden was geopend. De competitieve wijze waarop Ludwig van Beieren in 1812 de sculptuur van de tempel van Zeus op het Griekse eiland Aegina wist te verwerven maakte dat het nieuwe koninklijke ‘satelliet-museum’ in München, de Alte Glyptotek, internationaal meetelde.³²⁷

Caspar Reuven, die dit museum wel noemde in zijn memories over museale ontwikkelingen in Europa, heeft nooit plannen ondernomen om naar München af te reizen en voerde zover bekend geen correspondentie met medewerkers van het *Alte Museum*. Zijn belangstelling voor Berlijn moet zijn ingegeven door de dynamiek die de Pruisische hoofdstad kenmerkte, het neo-humanistische klimaat in de academische wereld, de vernieuwingsdrang en de protestante signatuur van het geheel

De Berlijnse topstukken werden opgesteld in het intieme en luisterrijke Pantheon (fig.21). In de sobere gepleisterde zalen op de eerste verdieping stonden pleisterbeelden tussen de originelen geplaatst. De benamingen volgden grotendeels de iconologische interpretaties van Ennio Quirino Visconti.³²⁸ De zalen waren geïnspireerd op de *Townley Gallery*, waar Schinkel in 1826 een bezoek aan had gebracht. Hij was zeer gecharmeerd van de kleine zalen in Londen en vond het effect van de spectaculaire daklichten zo harmonieus en rustgevend dat hij ze in Berlijn imiteerde (zie voor de daklichten in Londen fig.8).³²⁹ Op de begane grond van het museum (te bereiken vanaf de eerste verdieping, waar men na een hoge trap binnen kwam) was een antiquarium ingericht, met vazen, cameeën, en munten. Zodoende kreeg het publiek de mogelijkheid wetenschappelijke kennis op te doen aan de hand van deze objecten, waarbij in de catalogus formaten, plaats van productie en vindplaats waren aangegeven. Het hogere doel van het museum was nu gelegen in het beschavingsideaal, in de ‘Geistige Bildung der Nation durch Anschauung des Schönen’. Het museum was een plaats van inspiratie voor kunstenaars, wetenschappers en geïnteresseerden. De hoge trap werd boven afgesloten met een monumentale zuilenhal, die ook toegankelijk was als het museum gesloten was. Het was Schinkel’s idee geweest om in dit portaal schilderijen te laten vervaardigen waarop de wordingsgeschiedenis van het menselijk geslacht werd uitgebeeld, waarbij de weg naar de beschaving om vervolmaking vroeg.³³⁰ Het vooruitgangdenken werkte historisme in de hand. De schilderijen zijn later wit gepleisterd, rood geverfd en recentelijk bij wijze van proef in kleine stukjes gerestaureerd. De kleurstelling van die kleine fragmenten doet beseffen dat ook goede smaak aan evolutie onderhevig is.

³²⁶ Reuven (1823) *Antiquiteiten* II, II, afd. 4, 196

³²⁷ Vgl. Wilson (2002) 68-69

³²⁸ Tieck (1830) *Vorrede*.

³²⁹ Wilson (2002) onderschrift afb. 9

³³⁰ Van Wezel (1993) 324

Het hedendaagse kunstwerk van roze neonverlichting dat recentelijk voor de zuilengalerij is opgehangen bevestigt alsnog de betekenis van Schinkel's museum: 'All Art Has Been Contemporary'.³³¹

De objecten in het antiquarium, het belangrijkste studiemateriaal van de nieuwe generatie 'Sach Philologen', werden in het Neue Museum gelijkgesteld in belangrijkheid aan andere overblijfselen van de oudheid. Na 1855 zouden zij daar- net als bijna overal-in chronologische opstelling worden gepresenteerd, met de gipsafgietsels van sculptuur uit de gehele westerse kunstgeschiedenis, gevolgd door een Egyptische, een etnografische en een grafische afdeling, én een afdeling voor oudheden van eigen bodem. Vanaf toen was het hoofddoel het genereren van historisch besef.³³²

³³¹ Dietrich Wildung, directeur van het Egyptisch Museum (1989-2008)- dat tot de oplevering van het gerestaureerde en gerenoveerde Neues Museum tijdelijk onderkomen heeft in het Alte Museum, kwam in 2005 op het idee hiervan nadat hij in een etalage in Berlin Mitte een ansichtkaart zag met deze tekst.

³³² Van Wezel (1999)

Leiden

In Nederland werd geen grote strijd gevoerd binnen de filologie. De historisering die internationaal de geest van de humanoria zo bepaalde, deed zich in Nederland nauwelijks voor en waar die zich voordeed gebeurde dit onder juristen en theologen.³³³ Reuvens' publicaties en voordrachten in de bijeenkomsten van het Koninklijk Instituut waren zelden overwegend van tekstkritische aard, en waren zij dit wel, bijvoorbeeld bij zijn voordracht over de sculptuur van het Parthenonfries: tot debat leidde dit nooit. Vanaf 1819 werden de eerste collecties naar Leiden overgebracht. Dankzij de expeditie van de philhelleens angehauchte Vlaamse kolonel Rottiers kwamen er aanzienlijke hoeveelheden Griekse oudheden naar Leiden. De Punische stèles uit Carthago werden dankzij de archeologische expeditie van Jean Emile Humbert uitgebreid met verdere vondsten. Pas vanaf de tweede helft van de jaren '20 zou het museum worden verrijkt met Egyptische en Etrurische collecties.³³⁴ Vanaf de eerste aanwinsten tekende Reuvens hoe het museum er idealiter uit moest zien. Reuvens had hierin vrij spel. In de behandeling van de groeiende collectie pleisterafgietsels die Reuvens bestelde voerde hij vele discussies met David Giottino Humbert de Superville. Zijn collectie pleiserbeelden stond opgesteld in een afzonderlijke ruimte van Reuvens' museum aan de Houtstraat.³³⁵ De collectie was afkomstig uit het Louvre, waar in de tijd van *Musée Napoléon* een grote stroom kopieën van de Romeinse oorlogsschatten bij wijze van propagandamateriaal was verspreid over de *l'Empire*. De Leidse collectie was op initiatief van Lodewijk Napoleon naar Amsterdam gebracht, en had een onderkomen gekregen in het Koninklijk Museum in het Paleis op de Dam. Sinds het einde van de Franse tijd leidden ze daar een verweesd bestaan. Door interventie van de Leidse jurist Melchior Kemper, waren ze in 1816 bij wijze van Koninklijke schenking, bij de Teekenakademie in Leiden gekomen, 'om kennis van studenten over klassieke schrijvers over antieke kunst aan te vullen, door te oefenen in kopiëren en bestuderen'.³³⁶

Humbert de Superville, broer van de kolonel en verzamelaar Jean-Émile Humbert, had lange tijd, van 1789 tot 1803, in Italië en vooral in Rome gewoond, waar hij zich hoofdzakelijk toelegde op het tekenen (fig.22 en fig. 23). Hij had menigmaal de belangwekkende collectie van de naar mythologische en historische thema's geordende antieke sculptuur in het Vaticaanse Museo *Pio-Clementino* bezocht.³³⁷ Daarnaast was hij goed bekend met de andere grote Romeinse particuliere collecties antieke sculptuur. Zijn leven was niet alleen aan de kunst gewijd. Tijdens de Franse bezetting sloot hij zich aan bij de Napoleontische troepen en werd opgenomen in het corps van vrijwilligers tegen het pauselijke hof. Nadat deze troepen in eerste instantie werden verslagen kwam hij enkele maanden in de gevangenis terecht, waar de omstandigheden erbarmelijk waren en waar hij troost vond door met een

³³³ Gerritsen (1996) 95

³³⁴ Zie Halbertsma (2003) voor de opeenvolging van expeditie en het spel op de vrije markt.

³³⁵ Zie ook Hoijtink (2002) 'On the exhibition plans of Greek Sculpture at Leiden', *Pharos X* (2002), 157-167. Hierin heb ik een aanzet gegeven voor de interpretatie van de classering van het geheel van de afdelingen en Hoijtink (2007)

³³⁶ Bolten (1997) 5, vgl. Otterspeer (1992) 87

³³⁷ RUL, PK 1341/1349. 'Studien van den Heer D.P.G. Humbert de Superville- te Rome geteekend in of omtrent 1803'. (Humbert de Superville is deze blijven gebruiken voor schetsen van de collectie oudheden in Leiden), gevolgd door de opdracht: 'ten geschenke gegeven aan C.J.C. Reuvens, nov. 1830'

medegevangene gesprekken te voeren over antieke sculptuur.³³⁸ Via Parijs, waar hij de vertrouwde Romeinse sculptuur in het *Musée Napoléon* terugzag, keerde hij in 1803 terug in Nederland. Hij werd aangesteld als onderwijzer aan de Kadettenschool in Rotterdam, waar hij samen met zijn collega J.F.L. Schröder, die later hoogleraar in Utrecht werd, Kantiaanse filosofie en wiskunde bestudeerde.³³⁹ Toen de school in de Franse tijd naar Enkhuizen verhuisde, ging hij mee. Na de bezetting werd de school opgeheven. Naast zijn aanstelling bij de Leidse Teekenakademie gaf hij colleges Italiaans en Frans aan de Hogeschool. Direct in 1817 publiceerde Humbert de Superville de *Catalogue des Plâtres Antiques de l'Université de Leyde*.³⁴⁰

Waar Reuvens de originelen had bezichtigd in Parijs en de vernieuwende invulling van pleisercollecties kende als archeologisch studiemateriaal in Göttingen, waren het voor Humbert de Superville objecten voor kunsttheoretisch onderzoek. De systematische catalogus die hij in het eerste jaar van zijn aanstelling ontwierp toonde zijn belangstelling voor de uiteenlopende mythologische interpretaties die de beelden nadat zij gevonden waren achtereenvolgens hadden gekregen. Deze catalogus vormde de basis van een studie die hij enkele jaren later publiceerde: *Description d'un musée de Plâtre Antiques*. In de inleiding schreef hij dat de collectie pleisterbeelden de meest volledige compensatie vormden voor het gebrek aan antieke sculptuur in de Nederlanden.³⁴¹ In de loop der tijd werkte hij dit uit tot *Projet d'un Musée Classique de la Statuaire Ancienne au moyen des Jets en Plâtre*, een hoogst kunsttheoretisch, kunstbeschouwend en kunstfilosofisch project.³⁴² In de schetsen die hij ter illustratie vervaardigde, waarbij de Apollo Belvedere in een Pantheon-achtige ruimte een centrale positie innam, is de invloed van Winckelmann, de ronde zaal in het *Pio-Clementino* en de overeenkomst met het kort daarna geopende *Alte Museum* onmiskenbaar (fig.24 en fig. 25). De selectieve wijze waarop Humbert de Superville de beelden wilde tentoonstellen kwam niet overeen met de opvattingen van Reuvens. In zijn *Memorie A* schreef hij: '[...] Ik weet wel dat de achtungwaardige kunstenaar die thans het bestuur heeft van het zoogenaamde beeldenkabinet slechts die stukken verkiest te plaatsen welke zyn bijzondere smaak het beste keurt. Maar anderen denken er anders over, getuige de veel meer uitgebreide verzamelingen der Kon.Akad. v. Beeld. Kunsten te Ams. en te Antwerpen. Men moet ook altyd bedenken dat zulk eene verzameling van pleisterbeelden de plaats bekleedt der oorspronkelyke stukken en dus evenzeer archaeologisch als artistisch nut beoogt [...]'.³⁴³ De scheiding tussen archeologen en estheten was voor Reuvens niet langer een theoretisch onderscheid, maar manifesteerde zich binnenskamers in het eerste archeologische kabinet aan de Houtstraat te Leiden

In 1824 schreef Reuvens een belangwekkend stuk 'omtrent de behoeften' voor de inrichting en uitbreiding van het museum. Aanleiding was een verzoek van Collot d'Escury, één van de curatoren van de hogeschool, die hem informeerde over een mogelijke vergroting van het vloeroppervlak van het museum. Het Natuurhistorisch Museum, het Physiologicum, dat in hetzelfde pand aan de Houtstraat, hoek

³³⁸ Bolten (1997) 5

³³⁹ Haas, de (1941) 16

³⁴⁰ Met dank aan Hanneke Kik, Rijksmuseum van Oudheden Leiden.

³⁴¹ Zie Loir (2002) 39, n. 20: Humbert de Superville verzond een exemplaar met begeleidend schrijven naar de Académie royale des Beaux-Arts in Antwerpen.

³⁴² Vgl. Zutter (1989) en Bolten (1997) voor uiteenzetting van deze kunsttheorieën.

³⁴³ *Memorie A*, 'Memorie omtrent de behoeften van een Museum van Oudheden', later stelliger 'Noodzakelijke vereischten...' genoemd. RMO/ARA 324, 15. 1/1, 5-7 februari 1824

Rapenburg, was ondergebracht, zou elders een bestemming krijgen. De collectie pleisterbeelden van de Leidse Tekenakademie, al vanaf het begin in 1821 in het gebouw gehuisvest, zou in de plannen voor een groter museum van oudheden geïntegreerd moeten worden.³⁴⁴ Op zichzelf was dit een logische gedachtegang. Pleisterafgietsels waren in de gehele 19e eeuw een vanzelfsprekend onderdeel van archeologische en kunstmusea. In het 18e eeuwse kunstacademie onderwijs, geheel ingericht in de geest van het neo-classicisme, vormden gipscollecties vanaf de jaren 1780 hét voorbeeld voor onderwijs in de schoonheid. De Belgische kunstenaar André Corneille Lens spande zich, direct na zijn terugkeer uit Italië in 1768, in voor de samenstelling van een gipscollectie in de Antwerpse academie. Dit was toen nog niet eenvoudig, in die jaren waren gipsen kopieën nog een zeldzaamheid.³⁴⁵ In zijn wens om de archeologie als verplicht onderdeel van het curriculum van de letterenstudie op te nemen moet het hem goed uit zijn gekomen om de plaats van het Museum van Oudheden onder de aandacht te brengen van de Curatoren. De indeling van zijn museum, zoals Reuvs deze aan de Curatoren voorstelde, vormde een afspiegeling van de studie in de archeologie, in de traditie van de moderne *Altertumswissenschaft*.³⁴⁶ Anders dan we in voorafgaande museumrichtingen zagen had Reuvs een geografische hoofdordening voor ogen, met een Egyptische, Indische, Griekse, Grieks-Romeinse en een Noordse afdeling. Daarnaast had hij een subordening van archeologische materiaaltypen gemaakt, ten behoeve van vergelijkende studie in het onderwijs. Achtereenvolgens selecteerde hij hiertoe: vazen, inscripties, munten en zwavelafdrukken van munten, cameeën, kurk- gips- of papiermodellen van antieke architectuur en pleisterbeelden. Waar nodig, konden deze - als aanvulling- tussen de originele sculptuur geplaatst worden. Een afzonderlijke ruimte werd ingenomen door de pleisterbeelden van de Teekenakademie.³⁴⁷

Illustratief voor de uiteenlopende opvattingen over uitbreiding van het beeldenkabinet zijn hun beider inzichten rond de aankoop van gipsen afgietsels van de 'Elgin Marbles'. Reuvs stelde in Londen al een kladversie op van een verzoek dat hij na zijn reis aan de Curatoren zou sturen en waarin hij pleitte de afgietsels voor de Tekenakademie aan te kopen. Hierin zette hij uiteen van welk belang het was dat de afgietsels zouden worden aangekocht, en plaatste hij het belang van de objecten in breder, vergelijkend oudheidkundig verband door het effect van de opstelling in het *British Museum* te beschrijven. Opmerkelijk is ook dat hij niet geïnteresseerd was in de kleinere schaalmodellen. Die zouden weliswaar in de zaal passen, maar waren gerestaureerd. Dat was in Reuvs'optiek een nadeel, omdat ze om die reden onbruikbaar waren voor het onderwijs. De eerste regel, waarin hij schreef dat hij 'zich niets kan dan te verblijden in Engeland', is doorgestreept. In plaats hiervan schreef hij een formelere aanhef, met een nauwkeurige beschrijving van de 'Elgin Marbles', als 'Monumenten'. Verschillende doorhalingen verraden dat hij probeerde zijn enthousiasme te temperen, waarna hij op iets formelere wijze vervolgde met '[...] Dat deze overheerlijke stukken, te voren te weinig bekend, naar zijn (Elgin, MH) inzien geschikt zijn om binnen weinigen jaren aan de studie der archaeologie een geheel nieuw aanzien te geven, daar men in dezelve bijna onbetwistbare overblijfschelen van

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Loir (2002) 40-42

³⁴⁶ RMO/ARA 324 15. 1/1

³⁴⁷ Zie ook Hoijtink, M.: 'On the exhibitionplans of Greek Sculpture at Leiden', *Pharos X* (2002) 157-167. Hierin heb ik een aanzet gegeven voor de interpretatie van de klassering van het geheel van de afdelingen.

het bloeyendste [...] der Grieksche kunst bezit, terwijl andere gelijktijdige + schoone overblijfselen tot een punt van vergelijking strekken, en verscheiden kostbare voorwerpen der oud Egyptische en Perzische kunst als het ware dien cirkel voltooien'. Onder een dikke streep vervolgt hij: 'Dat het dus tot bevordering van de wetenschap in de archaeologie, en om niet achter te blijven bij diergelijke ondernemingen over geheel Deutschland, en in Rusland gedaan, van het hoogste belang zou zijn dat de Akademie van Leyden in het bezit kwame van de afgietsels althans van enige der voornaamste bovengen. stukken'.³⁴⁸ David Humbert de Superville wees het voorstel af, vermoedelijk vanwege zijn opvatting dat de sculptuur van het Parthenon niet als vrijstaande sculptuur vervaardigd was, en daarom ook niet goed te vergelijken viel met de beelden van het kabinet. Hij beschouwde de beelden als volmaakt, maar tegelijkertijd een overbelasting van de architectuur, waarin de grenzen gesteld aan de beeldhouwkunst, in dienst van de bouwkunst, overschreden warden.³⁴⁹ Kunst, zo vond Humbert de Superville, diende op haar eigen merites beoordeeld te worden. Reuvens kocht tenslotte de afgietsels voor het Museum aan, waar hij ze prominent in zijn opstellingsplannen verwerkte, en ze ten dienste stelden aan het onderwijs waarin zij als het summum van beschaving werden uitgelegd.

Reuvens' aanmerkingen over lessen in de esthetica, die '[...] niet zelden de meest phantastische stelselen, het een even onzeker als het andere, doet geboren worden, en niet zelden den geest een gewoonte geeft, om over het opsporen en waarderen van geschiedkundige gronden van zekerheid heen te springen [...]' refereren onmiskenbaar aan de opvattingen van Humbert de Superville. Reuvens zou hierop terugkomen toen Humbert de Superville in november 1824 volkomen onverwacht zijn ontslag indiende, omdat hij, nu de jaarlijkse subsidie voor de Akademie was ingetrokken, nauwelijks kon beschikken over middelen in het onderwijs. Hij hoopte in Amsterdam een betere betrekking te kunnen vinden. In een lange brief aan Van Ewyck schreef Reuvens dat hij zich kon voorstellen dat men zou denken dat dit ontslag 'door eenig misverstand tussen hem en mij veroorzaakt is'.³⁵⁰ In dit schrijven wordt duidelijk dat Reuvens zich het integreren van de pleisterbeelden in het museum wél kon voorstellen zonder Humbert de Superville, mocht deze 'hetzij door de loop der natuur, hetzij door eenige andere gebeurtenis,' ophouden 'Bestuurder der pleisterbeelden te zijn. [...] Hijzelf is van deze mijne denkwijze ook wel overtuigd, en ik acht mij beneden mij, daaromtrent mijnen eigen zin te verdedigen'.³⁵¹ Vervolgens kwam Reuvens terug op de in zijn memorie over de archeologie verwoorde wens een lectoraat in esthetica toe te voegen aan het onderwijs en op deze manier Humbert de Superville te behouden voor Leiden 'Het lectoraat in de Fransche en Italiaansche talen is voor hem inderdaad een hors d'oeuvre. Waarom hem geenen rang gegeven in de kunsten welke zyne geheele ziel bezighouden? Waarom in plaats van de Stads-Teeken-Akademie op den rand der ondergang te brengen gelijk men gedaan heeft door het ontnemen van den jaarlijkschen onderstand, deze Akademie aan de eenige Hoogeschool waar Oudheidkundig onderwijs wordt gegeven niet met dat onderwijs, door middel van eenen lector of andere onderwijzer in de Beeldende Kunsten in aanraking en verband gebracht?'.³⁵²

³⁴⁸ ACN 607, B nr. 2, Reuvens aan Collot d'Escury, Londen 27 augustus 1819, vgl.

RMO, ARA 3, 17.1 1/1, Londen, 5 oct. 1819

³⁴⁹ Haas, de (1941) 61

³⁵⁰ RMO/ARA 3, 17.1.1/1 Uitgaande correspondentie, 21 november 1824

³⁵¹ *ibid.*

³⁵² *ibid.*

Humbert de Superville bleef bij zijn besluit. Reuvens kreeg de pleisterbeelden uit de ateliers van het Louvre in zijn museum. Humbert de Superville zou in de volgende jaren zijn ‘phantastische stelselen’ uitwerken tot zijn belangrijkste kunsttheoretische publicatie ‘Essai sur les signes inconditionnels dans l’art’, dat hij in 1827 voltooide.³⁵³ Doordat hun professionele wegen nu gescheiden waren, konden de vriendschapsbanden worden aangehaald.³⁵⁴ Dat spreekt uit het geschenk dat Humbert de Superville in 1830 aan Reuvens gaf, van zijn schetsboek uit Rome, dat de donkere jaren die daarop volgden had overleefd en later was aangevuld met schetsen die hij in het museum van Reuvens had gemaakt. En dat spreekt ook uit de dierbare woorden die Louise aan hem schreef na de dood van haar man: ‘Toen ik Uw vriendelijke hulp inriep ter verdere vorming van mijne Louis in smaak en gevoel voor de beste modellen der oudheid, voor hem geen betere leidsman kennende dan den kunstbroeder en vriend zijns vaders- toen nog Wel Edele Heer heb ik U bovendien met mijne meisjes willen belasten. Ik heb in de eerste treurige drukke dagen daar zoo maar eenvoudig gebruik van gemaakt. Thans echter nu mijn geschokt gemoed zich zachtjes aan tot meer bedaard denken en handelen schikt, mag ik geen ruimer gebruik van Uwe verlichte hulp maken [...]’.³⁵⁵

In Reuvens’ getekende museum in ca.1828 werden de belangrijkste zalen geflankeerd door ruimtes die ingericht waren met pleisterbeelden (zie voorzijde en fig.26). Daarbij stond de collectie van Humbert, zoals te lezen valt in de plattegrond (‘Pleisterb. H’) aan de rechterzijde.³⁵⁶ Links heeft Reuvens vermoedelijk zijn afgietsels van het Parthenon willen onderbrengen. Een compromis tussen Humbert de Superville en Reuvens zou geleid kunnen hebben tot een situatie die in concept vergelijkbaar was met die van het Alte en Neue Museum in Berlijn, zij het veel vroeger en met een bescheiden collectie. In Berlijn waren de *Altertumswissenschaft* en de *Kunst des Altertums* nevengechikt, enerzijds als middel om historisch besef te genereren en anderzijds om de beschaving der natie te verhogen. In de ordening die Reuvens in 1824 voor ogen stond, was geen sprake van een chronologische, maar van een geografische indeling. De afdeling ‘Noordsche oudheden’, pre- en protohistorische vondsten uit Nederland en Duitsland, samenhangend met Reuvens’ opgravingen als vanzelfsprekend onderdeel van een Museum van Oudheden, kende in de Europese klassiek archeologische musea nog geen equivalent.

Feitelijk ging Reuvens een stap verder dan Schinkel in het *Alte Museum* in Berlijn. In zijn museum waren de beide hoofdelementen van archeologie en filologie uit de moderne *Altertumswissenschaft* niet nevengechikt, maar geïntegreerd. In de Memorie die Reuvens in 1826 aan de Koning richtte, uitte hij zich expliciet over de wetenschappelijke en publieke rol van het Museum van Oudheden: ‘Indien dus in één opzicht de archeologie de medehelpster is van alle grondige geleerdheid, derzelve heeft tevens eenen onmisbare invloed zoowel op de beschaving der niet studerende standen, als op de bevordering en de verheffing der hedendaagsche Kunsten. De niet-studerenden (in ons land byvoorbeeld de meest gegoede kooplieden) zoeken menigmaal hunnen uitspanning in afbeeldsels in voorwerpen der beste oude en nieuwe kunst: laat de klank van studeren bij welke zij in de voorlezingen van

³⁵³ Dit begon met publicatie van Stafford, B.M.: *Symbol & Myth. Humbert de Superville's Essay on Absolute Signs in Arts*, 1979

³⁵⁴ Haas, de (1941). De auteur gaat regelmatig in op de complexiteit van Supervilles karakter.

³⁵⁵ Archief Gaaikema-Van Vloten, map rouwcorrespondentie, Louise Reuvens-Blussé aan D. Humbert de Superville, 27 september 1835

³⁵⁶ RMO/ARA 324 15.1/1, 89

genootschappen in huis gelijken omgang, onderrigting zoeken, hen ook hierin kunnen voorlichten dan zal al ras [...] een dadelijk nut herschapen worden'.³⁵⁷ Dat hij de onderwijskundige taak in de architectuur integreerde was geheel nieuw in de museumarchitectuur. Reuven's Museum van Oudheden, mét een auditorium om colleges binnen het museum te kunnen geven- hoewel nooit op die wijze gerealiseerd, kan derhalve bovendien- ook in internationale context- gezien worden als een vroege museale bijdrage binnen het instrumentarium van het neo-humanisme.

³⁵⁷ RMO/ARA 4 17.1/2, Reuven's aan Willem I, 29 maart 1826 (kladversie)